

non de ipsis cruciatibus corporis et gloriari et gaudere sola consuevit. (a) Respice ad Mutii animam, cum dexteram suam ignibus solvit. Respice (b) ad Zenonis, cum illam Dionysii tormenta prætereunt. Morsus ferarum ornamenta sunt juventutis, ut (c) in Cyro ursi cicatrices. Adeo novit et apud inferos anima et dolere et gaudere sine carne; quia et in carne illæsa si velit dolet, et læsa si velit gaudet. Hoc si ex arbitrio suo in vita, quanto magis ex judicio Dei post mortem! Sed nec omnia opera cum carnis ministerio anima partitur; nam et solos cogitatus et nudas voluntates censura divina persequitur (*Matth.*, V): *Qui viderit ad concupiscendum, jam adulteravit in corde*. Ergo (1) propter hoc congruentissimum est animam, licet non expectata carne, puniri, quod non sociata carne commisit. Sic et ob cogitatus pios et benevolos, in quibus carne non eguit, sine carne recreabitur. Quid nunc, si et in carnalibus prior est,

quæ concepit, quæ disponit, quæ mandat, quæ impellit? Et, si quando invita, prior tamen tractat, quod per corpus actura est. Nunquam denique conscientia posterior erit facto. Ita huic quoque ordini competit, eam priorem pensare mercedes, cui priori debeantur. In summa, cum carcerem illum, quem Evangelium demonstrat, inferos intelligamus, et novissimum quadrantem modicum quodque delictum (d) mora resurrectionis illic luendum interpretemur (2); nemo dubitabit animam aliquid pensare penes inferos, salva resurrectionis plenitudine per carnem quoque. Hoc etiam Paracletus frequentissime commendavit, si quis sermones ejus ex agnitione promissorum charismatum admiserit. Ad omnem, ut arbitror, humanam super anima opinionem, ex doctrina fidei congressi, justæ dumtaxat ac necessariæ curiositati satisfacimus (3). Enormi autem et otiosæ tantum decrit discere, quantum libuerit inquirere.

LECTIONES VARIANTES.

(1) Vel *add. Par. Gelen. Jun.*

(2) Intelligimus — interpretatur *Rhen. Pan.*

(3) Satisfecerimus *cod. Nouw.*

COMMENTARIUS.

(a) *Respice ad Mutii animam.* Mutii Scævola.

LE PR.

(b) *Ad Zenonis.* Zeno hic est Eleates, qui contemptum mortis e philosophia contingere, cum assereret apud Dionysium, ab eodem tormentis immanibus cruciatus, responsionis suæ veritatem sua constantia comprobavit. LE PR.

(c) *In Cyro ursi cicatrices.* Tradit illum Xenophon,

lib. I, inter venandum cum urso congressum fuisse Cyrum minorem, quem idem Cyrus acceptis vulneribus interimit. LE PR.

(d) *Mora resurrectionis illic luendum interpretemur.* In mora resurrectionis purgari animas, et modicum quodque delictum eluere, quid aliud quam purgatorii pœna? LE PR.

QUINTI SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE CARNE CHRISTI.

Argumentum.

De carnis Christi veritate disputaturus Tertullianus, imprimis scripti occasionem significat; quod, qui resurrectionis fidem inquietarent, etiam carnem Christi questionibus distraherent. Cap. I.

Ad institutum autem veniens, adversus Marcionem, qui ejus historiam ex Evangelio auferebat; traditionis apostolicæ præscriptione Christi nativatem probat. Cap. II.

Deinde neque impossibile fuisse aut inconvenientem Deo. Cap. III.

Neque etiam Deo indignam, neque stultam. Cap. IV.

Non itaque in phantasmate, sed vere crucifixum et mortuum (quantumvis etiam id negaret Marcion), vere quoque natum Christum. Cap. V.

Jam adversus Apellem deducit, Christum de sideribus et substantiis superioris mundi carnem non esse mutatum. Cap. VI.

Interserens, nihil pro illis facere illud Christi: Quæ mihi mater, et qui mihi fratres? Cap. VII.

Addens, angelum illum igneum Apellecianorum, secundum eos etiam cælestia ex poenitentia delicti instituisse; atque adeo si de sideribus structa, peccatricem fuisse carnem Christi. Cap. VIII.

Et vero, omnia veræ carnis signa in Christo fuisse. Cap. IX.

Rursum, adversus alios quosdam, neque animale fuisse Christi carnem deducit. Cap. X.

Neque etiam carnalem. Cap. XI.

Venisse etiam Christum, non ut anima seipsam cognosceret, sed ut ipsam salvam faceret. Cap. XII.

Fuisse item in Christo diversas substantias, carnem, et animam. Cap. XIII.

Solum etiam Christum fuisse salificatorem, non angelum. Cap. XIV.

Adversus autem Valentinum, Christi carnem spiritalem non fuisse, prosequitur. Cap. XV.

Sicuti etiam adversus Alexandrum quemdam, peccatri-

cem non fuisse carnem Christi, et, etiamsi non ex semine, veram tamen. Cap. XVI.

Obiter probans ex scripturis Christum de virgine nasciturum. Cap. XVII.

Non competere etiam ex semine humano Dei Filium nasci; ne si esset totus filius hominis, juxta Hebræorum opinionem, non crederetur Dei filius. Cap. XVIII.

Neque tamen Valentino favere illud ab eo adulteratum: Non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, nec ex viri, sed ex Deo natus est. Cap. XIX.

Porro adversus eosdem non per virginem, sed ex virgine natum Christum, latissime ex Scripturis demonstrat. Cap. XX, XXI.

Proinde adimpleri in his omnibus prophetica vocem Simeonis de Christo: Ecce hic positus est in signum cui contradicetur. Cap. XXII, XXIII.

Et suggillatos esse hæreticos illos omnes, prædictosque in Scripturis. Cap. XXIV.

Denique epilogi vice repetens quid hoc libro probaverit, ad sequentem DE RESURRECTIONE CARNIS librum transitum facit. Cap. XXV.

Cæterum Tertullianus, præterquam quod librum jam dictum de Resurrectione Carnis citat infra lib. V adv. Marcionem, in illo etiam argumenti et tituli hujus fit mentio. Propterea, inquit c. II, et nos volumen præmisimus DE CARNE CHRISTI, quo eam et solidam probamus adversum phantasmatis nativitatem, et humanam vindicamus adversus qualitatis proprietatem. Et rursus: Igitur quantum ad hæreticos, demonstravimus, quo cuneo occurrendum sit a nobis, et occursum est jam suo quoque titulo DE CARNE DOMINI ADVERSUS HÆRESES; ad hanc maxime questionem præstruendam. Præterquam autem, quod MS. viderunt olim hunc librum Trithemius abbas et Politianus locis sæpe citatis; edidit primus in lucem ex Hirsaugiensi et Paterniacensi Rhenanus cum scholiis, deinde et annotationibus illustratam castigavit ex Gorziensi codice. Interea vero, quod desideraretur in Lælandi britannico codice, cum a Gelonio non sit recognitus, operæ pretium fuit

conferre cum tribus MS. vaticanis Codicibus, e quibus non paucos locos restitimus; additis etiam argumento novo, et annotationibus nostris. PAM.

Christum humanam assumpsisse carnem demonstrat, contra hæreticos quatuor, Marcionem, Apellem, Valentinum et Basilidem, seu potius adversus quatuor hæreses scribit, primam Marcionitarum, secundam Apellis, tertiam et quartam Valentinianorum. VENET.

Qui fidem resurrectionis, ante istos (a) Sadducæorum propinquos sine controversia moratam (b) (1), student iniquitare, ut eam spem negent etiam ad carnem pertinere, merito Christi quoque carnem questionibus distrahunt, tanquam aut nullam omnino, aut quoquo modo aliam præter humanam; ne si humanam constiterit fuisse, præjudicatum sit adversus illos eam resurgere omni modo, quæ in Christo (2) resurrexit. Igitur unde illi destruunt carnis vota, inde nobis (3) erunt præstruenda. Examinemus corporalem substantiam Domini: de spiritali enim certum est. Carnis (4) quæritur veritas, et qualitas ejus (c) retractatur (5), an fuerit, et unde, et cujusmodi fuerit. (d) Renuntiatio ejus, dabit legem nostræ resurrectioni. Marcion, ut carnem Christi negaret, negavit etiam nativitatem; aut ut nativitatem negaret, negavit et carnem: (e) scilicet, ne invicem sibi testimonium redderent et responderent (6) nativitas et caro; quia nec nativitas sine carne, nec caro sine nativitate. Quasi non eadem licentia hæretica et ipse potuisset, aut, admissa carne, nativitatem negare, ut

Apelles discipulus, et postea desertor ipsius; aut et (7) carnem et nativitatem confessus, aliter illas (8) interpretari, ut condiscipulus et condesertor ejus Valentinus. Sed et qui carnem Christi putativam introduxit, æque potuit nativitatem quoque phantasma (9) confluxere, ut et conceptus, et prægnatus (f), et partus virginis, et ipsius exinde infantis ordo, (g) τὸ (10) δοκεῖν haberetur (11): eosdem oculos, eosdem sensus fefellerent, quos carnis opinio elusit.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Ista add. Rig. Venet.
 (2) Christum Paris Rhen. Pam.
 (3) Nobis abest a Rig. Venet.
 (4) Caro Seml. Rig. Ven.
 (5) Retractantur Seml.
 (6) Responderent ἑαυτῶν. delet. et abest a Par. redde-

- ret et abest a lib. Ursini.
 (7) Et abest a Rig.
 (8) Illis Seml. Rhen.
 (9) Nativitatis q. phantasmata Pam. Rhen.
 (10) τὸ mavult Jun.
 (11) Haberetur Pam. Rhen.

COMMENTARIUS.

CAP. I. — (a) Sadducæorum propinquos. Hæreticos significat Marcionem, Apellem et Valentinum, qui longo intervallo Sadducæorum hæresim sequebantur. Sive propinquos Sadduc. vocat quoslibet hæreticos de anima male sentientes. Controversia est an Sadducæi dicti sint ab hebr. דַּטָּע, justus, quod credere videtur S. Hieronymus, an a Sadock hæresiarcha qui sub Alexandro Magno floruit. Sic R. Abraham in Cabala hist., et Helias levita in Tisbi. LE PR.

(b) Moratam. Moratam fidem vocat stabilem ac firmam, atque inconcussam. PAM.

(c) Retractatur. Retractare, pro tractare, præterquam alibi, etiam hoc libro non semel usurpat Auctor. PAM.

(d) Renuntiatio ejus. Renuntiantur magistratus cum

eliguntur; renuntiatum amicitia quæ dissolvitur. Hic renuntiatio demonstratio est et definitio. RHEN.

(e) Scilicet ne invicem sibi testimonium redderent. Asynthethon est; nam solet omittere connexas particulas, quæ res obscuritatem sermoni nonnunquam parit, ceu monimus ante. RHEN.

(f) Prægnatus. Prægnatum sub forma quartæ inflexionis usurpat pro imprægnatione, gaudens hujus terminationis vocabulis. RHEN.

(g) ΤΟ ΔΟΚΕΙΝ. Synecdochica locutio est. Subauditur præpositio κατὰ, κατὰ τὸ δοκεῖν, hoc est, secundum existimationem, ut videlicet ita videretur, licet re ipsa non esset. RHEN. — Hieronymus, liv. II adv. Pelag.: Carnis infirmitas Deo habitatore gaudebat, et tamen mensuram fragilitatis suæ excedere non potuit.

CAPUT II.

Plane natiuitas a Gabriele annuntiator: quid illi cum angelo Creatoris? Et in virginis uterum (1) conceptus inducitur: quid illi cum Esaia propheta (2) Creatoris? Odit moras, qui subito Christum de caelis deferbat. « Aufer (3) hinc, inquit (a), molestos semper Caesaris census, et diversoria angusta, et sordidos pannos, et dura praesepia. (b) Viderit angelica multitudo, Dominum suum noctibus honorans. Servent potius pecora pastores. Et Magi ne fatigentur de longinquo; dono illis aurum suum. Melior sit et Herodes, ne Hieremias gloriatur (c). Sed nec circumcidatur infans, ne doleat; nec ad templum deferatur, ne parentes suos (4) oneret sumptu oblationis (5); nec in manus tradatur Simeoni (6), ne senem moriturum exinde contristet (7). Taceat et anus illa, ne fascinet puerum. » His, opinor, consiliis tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est (8), ne caro ejus probaretur. (d) Ex qua, oro te (9), auctoritate? Si propheta es, praenuntia aliquid; si apostolus, praedica publice; (e) si apostolicus, cum apostolis senti; si tantum (10) christianus es, crede quod traditum est (f); si nihil istorum es, merito dixim, morere: nam et mortuus es, qui non es christianus, non credendo quod traditum (11) christianos facit. Et eo magis mortuus es, quo magis (12) non es christianus: (g) qui (13) cum fuisses, excidisti, (h) rescindendo quod retro credidisti; sicut et ipse confiteris in quadam epistola, et tui non negant, et nostri probant. Igitur rescindens

A quod credidisti, jam non credens rescidisti: non tamen quia credere desiisti, recte rescidisti. Atque in rescindendo quod credidisti, probas, antequam rescinderes, aliter fuisse quod credidisti. Aliter illud, ita erat traditum: porro, quod traditum erat, id erat verum, ut ab eis traditum, quorum fuit tradere; ergo quod erat traditum rescindens, quod erat verum rescidisti, nullo jure fecisti. Sed plenius ejusmodi praescriptionibus adversus omnes haereses, alibi jam usi sumus (14). Post quas nunc ex abundanti retractamus desiderantes rationem, qua (15) non putaveris natum esse Christum.

CAPUT III.

Necesse est, quatenus hoc putas arbitrio tuo finisse, aut ut impossibilem, aut inconvenientem Deo existimaveris natiuitatem. Sed Deo nihil impossibile, nisi quod non vult. An ergo voluerit (16) nasci (quia si voluit, et potuit (17), et natus est) consideremus. Ad compendium decurro. Si enim nasci se Deus nolisset quacumque de causa, nec hominem se videri praestitisset. Nam quis, hominem videus, cum negaret natum? Ita quod nolisset esse, nec videri omnino (18) voluisset. Omnis rei displicentis etiam opinio reprobat. Quia nihil interest, utrum si quid, an non sit, si, cum non sit, esse praesumitur. Plane interest illud (19), ut falso (20) non patiat, quod vere non est. « Sed satis erat illi, inquis, conscientia sua. Viderint homines, si natum putabant, quia hominem videbant. » Quanto ergo dignius, quantoque constantius humanam sustinisset existimationem vere natus,

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Et virginis utero *Pam. Par. Fran.*
 (2) Propheta *omit. Seml.* cum essentia creatoris *Paris. Fran. Pam.*
 (3) Aufer *Seml.*
 (4) Suo *Fran.*
 (5) Obligationis *Rhen. cod. Agob.*
 (6) Simeonis *Pam.*
 (7) Senex moriturus ex inde contristet *Rig. Ven.*
 (8) Et *Rhen. Pam.*
 (9) Exhibe *add. cod. Agob.* auctoritatem.
 (10) Tantummodo *Fran. Pam.*

- C (11) Creditum *Rig. Pam. Par. Fran.*
 (12) Es, qui non *Rhen.*
 (13) Quod *Wome. lib. Ursini.*
 (14) Simus *ven.*
 (15) Quia *ven.*
 (16) Noluerit *Seml. Rig. Ven.*
 (17) Et potuit *omit. Rhen. Seml.*
 (18) Homini *lib. Agob.*
 (19) Illud *abest a Rig. Ven.*
 (20) Falsum *Pam. Rhen.*

COMMENTARIUS.

ut non ad *δ. κ. τ. ν.*, juxta veteres haereticos, sed vere Dei Filius hominis Filius crederetur. *RIG.*

CAP. II. — (a) *Aufer hinc, inquit.* Verba haec ex persona Marcionis afferri recte adnotavit Rhenanus (quae finiuntur ibi: *his opinor*); nam ille ex Evangelio Lucae, quod solum agnoscebat, capita illa prima, quibus haec continentur, rescindebat, uti mox et lib. IV *adv. Marcion.* fusiis dicitur. Omnia autem haec ironicas dicta sunt. *PAM.*

(b) *Viderit angelica multitudo.* Festive dictum per ironiam, quod nocturnum tempus aptum sit ad fallendum, quasi et angeli decipi potuerint. Commemorata Lucae res est in initio historiae suae Evangelicae. *RHEN.*

(c) *Ne Hieremias gloriatur.* Ac si dicat, se interfecerit Herodes parvulos in Bethlehem, ne Hieremias (seu Michaeas) de sua prophetia, quae citatur etiam Matth. II, gloriatur tanquam jam completa. Est autem etiam illud ironicas dictum: *ne fascinet puerum; nam fascinare ad incantamenti genus spectat.* *PAM. emendantibus. EDD.*

(d) *Ex qua, oro te, auctoritate.* Recte infra subjungit: *Sed plenius ejusmodi praescriptionibus adversus haereses alibi jam usi sumus; alludens nempe ad ejus*

tituli librum mox citatum, praesertim, c. 20, 21, 31, 32, 35 et 36. *PAM.*

(e) *Si apostolicus.* Si apostolorum disciplinam doctrinamque hausisti. *LE PR.*

D (f) *Crede quod traditum est.* Pulcher locus contra eos, qui cum neque apostoli sint, neque apostolici, pernetuo tamen de fide ex Scripturis disputant, cum sufficere eis debeat traditio, de qua latissime lib. de *Corona mil.*, c. 3. *PAM.*

(g) *Qui cum fuisses excidisti.* Adnotandus etiam hic locus contra eos, qui haereticos christianos dicere non verentur; cum eo nomine nolit Auctor adpellari, qui *resciderunt quod retro crediderunt*, et (uti infra de eodem Marcione loquitur) *ab Ecclesia et fide recesserunt.* Quo pertinet etiam illud infra cap. 15: *Haereticus credendo non credunt.* Atqui de hoc Marcionis a fide et Ecclesia recessu, vide lib. de *Praescriptionibus* c. 50. *PAM.*

(h) *Rescindendo quod retro credidisti.* Abrogando nimirum. Ex usu forensi vox sumpta est; nam in variis formulis adhibetur, ut in testamentis, de rescindendis testamentis, hoc est pactum istud solvere et invalidare. *LE PR.*

eandem existimationem etiam non natus subiturus A cum injuria conscientiae suae! (a) quam tu ad fiduciam reputas, ut non natus, adversus conscientiam suam natum se existimari sustineret. Quid tanti fuit, edoce, ut consciens (1) Christus quid esset, id (2) se quod non erat, exhiberet? Non potes dicere: « (5) Si natus fuisset, et hominem vere induisset, Deus esse desisset, amittens quod erat, dum assumit (4) quod non erat. » Periculum enim status sui Deo nullum est. « Sed ideo, inquis, nego Deum in hominem vere conversum, ita ut et nasceretur, et carne corporaretur (5); quia qui sine fine est, etiam inconvertibilis sit necesse est: converti enim in aliud, finis est pristini: non competit ergo conversio (6), cui non competit finis. » Plane natura convertibilium ea lege est, ne permanent in eo quod convertitur in eis; et ita non permanentes pereant (7), dum perdunt convertendo quod fuerunt. Sed nihil Deo par est: natura ejus ab omnium rerum conditione distat. Si ergo quae a Deo distant, (8) a quibus distat, cum convertuntur, amittunt quod fuerunt; ubi erit diversitas divinitatis a ceteris rebus, nisi ut contrarium obtineat (9), id est, ut Deus et in omnia converti possit, et qualis est, perseverare? Alioquin par erit eorum, quae conversa amittunt quod fuerunt; quorum utique Deus in omnibus impar (10) non est, si nec in exitu conversionis. Angelos Creatoris conversos in effigiem humanam, aliquando legisti, et credidisti, et tantam corporis gestasse veritatem, ut et pedes eis laverit Abraham, et manibus ipsorum ereptus sit Sodomitis Loth; conlocatus quoque homini angelus toto corporis pondere dimitte desideravit ab eo (11) a quo detinebatur. Quod ergo angelis inferioribus Deo licuit, uti, conversi in corpulentiam humanam, angeli nihilominus permanerent, hoc tu potentiori Deo auferis (12), quasi non valuerit Christus, vere hominem indutus,

Deus perseverare? Aut numquid et angeli illi phantasmata (15) carnis apparuerunt? Sed non audebis hoc dicere. Nam si sic apud te angeli Creatoris, sicut et Christus, ejus Dei (14) erit Christus, ejus angeli (15) tales qualis et Christus. Si Scripturas opinioni tuae resistentes non de industria alias rejecisses, alias corrupisses, confudisset te in hac specie (16) Evangelium Joannis, praedicans Spiritum columbae corpore lapsum (17) desedisse (18) super Dominum. Qui Spiritus cum hoc esset, tam vere erat et columba, quam et Spiritus (b), nec interfecerat substantiam propriam, assumpta substantia extranea. Sed quaris, corpus columbae ubi sit, resumpto Spiritu in caelum. Aequae et angelorum (19), eadem ratione interceptum est, qua et editum fuerat. Si vidisses, cum de nihilo proferebatur, scisses, cum in nihilum subducebatur. Si non fuit initium visibile, nec finis. Tamen corporis soliditas erat, quo (20) momento corpus videbatur. Non potest non fuisse quod scriptum est.

CAPUT IV.

Igitur si neque ut impossibilem, neque ut periculosam Deo repudias corporationem, superest ut quae indignam rejicias et accuses. Ab ipsa quidem exorsus (21) nativitate, (c) perora, age jam, spurcicias genitalium in utero elementorum, humoris et sanguinis foeda coagula, carnis ex eodem coenaculo per novem menses. Describe utrum de die in diem (22) inolecentem (25), gravem, anxium, nec somno tutum (24), incertum (d) libidinibus fastidii et gulae. Invehere jam et in ipsum mulieris emittentis pudorem, vel pro periculo honorandum (25), vel pro natura religiosum. Horres utique et infantem, cum suis impedimentis profusum utique et oblitum. Dedignaris (26), quod pannis dirigitur (27), quod unctionibus (28) formatur, quod blanditiis de-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Edoce ut cum sciens *Rhen. Seml.*
 (2) Esse *Rhen. Pam.*
 (3) Ne inser. *Rig. Ven.*
 (4) Fit *Rig. Ven.*
 (5) Operaretur *Rig. Ven.*
 (6) Ejus add. *Rig. Ven.*
 (7) Pereant *Rig. Ven.*
 (8) Aut inser. *lib. Ursin.*
 (9) Contineat *Pam. par. Fran.*
 (10) Par *Rhen. Seml. Pam.*
 (11) Adeo *Rig. Ven. Seml. Rhen.*
 (12) Auferes *Rig. Ven. Par.*
 (13) Phantasma *Sem. Pam.*
 (14) Ejusdem substantiae *Pam.*
 (15) Angeli *repet. Pam.*

- (16) Te hinc *Pam. Rhen.*
 (17) Delapsus *Rig. Ven.*
 (18) Descendisse *Pam. Ratic. cod.*
 (19) Angelorum et *Rhen. Seml.*
 (20) Quoquo *Rig. Ven.*
 (21) Odio habita add. *Pam.*
 (22) In diem omit. *Rig. Ven.*
 (23) Inolecentem *Pam. Seml.*
 (24) Nexum, totum *Pam. Seml. nixum totum lib. Urs. cod. Wou. nec sono totum cod. Agob.*
 (25) Vel pro periculo honorandum omit. *Seml.*
 (26) Dedignaberis *Pam. Seml.*
 (27) Ducitur alii.
 (28) Unctionibus *Rig. Ven. Seml. Rhen.*

COMMENTARIUS.

CAP. III. — (a) *Quam tu ad fiduciam reputas.* Dixerat, *sed satis erat illi, inquis, conscientia sua.* Marcionis enim excusatio erat, nihil interesse Deum videri hominem, dummodo vere non esset, quia salva conscientia sua fidenter et constanter ferre posset existimationem, qua judicabatur homo. licet inconveniens et indignum Deo videretur. Ita asserbat Marcion, et addebat hanc opinionem falsam reputari a Deo ad fiduciam, id est, judicabat Deus satis esse, ut cum fortitudine et fiducia falsam et indignam famam sustineret. LAC.

(b) *Tam vere erat et columba, quam et spiritus.* Consentit in hac hujus loci expositione Tertulliano

auctor libri *de Agone Christiano* (inter opera B. Augustini), c. 22. Sed ipse Augustinus, ep. 102 *ad Evod.* et lib. *de Trinitate*, c. 5, contra sentit: cui consentiunt etiam BB. Ambros., lib. I *de Sacram.* c. 5: Chrysost., *hom. 12 in Matth.*, id colligentes ex verbis illis, *quasi columba, et, in specie columbae.*

CAP. IV. — (c) *Perora age jam spurcicias genitalium in utero elementorum.* Consimilia sunt istis ea quae libro adversus Marcionem tertio: *Age jam, perora in sanctissima et reverenda opera naturae.* RIC.

(d) *Libidinibus fastidii et gulae.* Libidines vocat quaslibet inclinationes et appetitus. LAC.

videtur. (a) Hanc venerationem (1) naturæ, (2) Mar- A
cion, despuis; et quo modo natus es? Odisti na- cen-
tem hominem; et quo modo diligis aliquem? Te quidem
plane non amasti, cum ab Ecclesia et fide Christi
recessisti. Sed videris, si tibi displices, aut si aliter
es natus (3). Certe Christus dilexit hominem illum
in immunditiis, in utero coagulatum, illum per pu-
denda prolatum, illum per ludibria nutritum: propter
eum descendit; propter eum prædicavit; propter eum
omni se humilitate dejecit usque ad mortem, et mor-
tem crucis (Philip. II). Amavit utique, quem magno (4)
redemit. Si Christus Creatoris (5) est, suum merito
amavit; si ab alio Deo est, magis adamavit, quando
alienum redemit. Amavit ergo cum homine etiam
nativitatem, etiam carnem ejus. Nihil amari potest
sine eo, per quod est id quod est. (6) Aufer nativi-
tatem, et exhibe hominem; adime carnem, et præsta
quem Deus redemit. Si hæc sunt homo, quem Deus
redemit, tu hæc erubescenda illi facis, quæ redemit,
et indigna, quæ, nisi dilexisset, non redemisset?
Nativitate reformata (7) regeneratione cœlesti, car-
nem ab omni vexatione restituit, leprosam emaculat,
cæcam perluminat (8), paralyticam redintegrat,
dæmoniacam expiat (9), mortuam resuscitat; et
nasci in illam erubescit (10)? Si revera de lupa, aut
sue, aut vacca prodire voluisset, et feræ aut pecoris
corpore indutus, regnum cœlorum prædicaret, tua,
opinor, illi censura præscriberet, turpe hoc Deo, et
indignum hoc Dei Filio, et stultum propterea qui (11)
ita credat. Sit plane stultum, si (12) de nostro sensu
judicemus Deum. Sed circumspecte (I Cor., I, 27), C
Marcion, si tamen non delesti: *Stulta mundi elegit
Deus, ut confundat sapientes* (13). Quænam hæc stulta
sunt? conversio hominis ad cultum (14) veri Dei?
rejectio erroris? disciplina justitiæ, pudicitia, pa-

nitia, misericordiæ, innocentia? Omnia hæc qui-
dem stulta non sunt. Quære ergo de quibus dixerit;
et si te præsumpseris invenisse, non erit tam (15)
stultum, quam (16) credere in Deum natum, et qui-
dem ex virgine, et quidem carneum, qui per illas
naturæ contumelias volutatus sit. Dicat hæc aliquis
stulta non esse, et alia sint, quæ Deus in æmulationem
elegit sapientiæ secularis. Et tamen apud illam
facilius creditur Jupiter taurus factus aut cygnus,
quam vere homo Christus, penes Marcionem.

CAPUT V.

Sunt plane et alia tam stulta, quæ pertinent ad
contumelias et passiones Dei; aut prudentiam dic-
cant (17) Deum crucifixum. Aufer (18) hoc (19)
quoque, Marcion, imo hoc potius. Quid enim indi-
gnus Deo? quid magis erubescendum, nasci an mori?
carnem gestare, an crucem? circumcidi, an suffigi?
educari, an sepeliri? in præsepe deponi, an in mo-
numento recondi? Sapientior eris, si nec ista credi-
deris. Sed non eris sapiens, nisi stultus (20) sæculo
fueris, Dei stulta credendo. An ideo passiones a
Christo non rescidisti, quia ut phantasma vacabat a
sensu (21) earum? Diximus retro æque illum et na-
tivitatis et infantia imaginaria (22) vacua ludibria
subire potuisse. Sed jam hic (23) responde, (b) inter-
fectores veritatis. Nonne vere crucifixus est Deus (c)?
nonne vere mortuus, ut (24) vere crucifixus? nonne
vere resuscitatus, ut vere scilicet mortuus? Falso
ergo (25) statuit inter nos scire Paulus tantum
Jesum (26) crucifixum? falso sepulcrum ingressit?
falso resuscitatum inculcavit? Falsa est igitur et fides
nostra, et phantasma est (27) totum quod speramus
a Christo? Scelèstissime hominum, qui (d) interempto-
res excusas Dei. Nihil enim ab eis passus est Christus,
si nihil vere est passus. Parce unicae spei totius

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Venerationem Rhen. Seml.
(2) O inser. Pam. Rhen.
(3) Aliter natus es Pam. aliter natus. Et Rhen.
(4) Pretio add. Pam. vatic. 3 cod.
(5) Creator ejus Pam. Rhen.
(6) Aut add. Pam. Rhen.
(7) Nativitatem reformata a morte Rig. Ven.
(8) Reluminat alii.
(9) Captat Rig. Ven.
(10) Et nos illam erubescemus? alii.
(11) Quia Rig. Ven.
(12) Si abest a Rig. Ven.
(13) Sapientia Rig. Ven. sapientiam Pam. Fran.
(14) Hominum ad cultum verum alii.

- (15) Jam Pam. Rhen.
(16) Quam abest a Pam. Rhen.
(17) Dicam Rhen. Seml.
(18) Auferis Rhen. Seml.
(19) Hæc Pam. Paris. Fran.
(20) In inser. Rig. Ven.
(21) Ad sensum Rhen. Seml.
(22) Imaginaria et Pam. Seml. imaginariam imaginariæ
Rhen.
(23) Hinc Rig. Ven.
(24) Et Seml.
(25) Ergo abest a Rhen. Seml.
(26) Jesum abest a Rhen. Seml.
(27) Erit Rig. Ven.

COMMENTARIUS.

(a) *Hanc venerationem naturæ.* Intelligit venerationem que naturæ debetur. Sensus est, Quod venerari debueras, tu despuis, sic lib. III adv. Marcionem. *Sanctissima, inquit, et reverenda opera naturæ.*

RHEN.

CAP. V. — (b) *Interfectores veritatis.* Hæreticos olim gravioribus verbis notatos nemo est qui dubitet. Non semel Auctor hic; nam lib. I adv. Marcionem, hæreticum illum veris coloribus effingit, et tetriorem omni immanitate profitetur, quæ in ipsius patria occurrit. Non absimili sensu epist. ad Trallianos S. Ignatius vocat hæreticos: *κακὰς προπαγάνδας, impiam propagationem.* S. Prosper carm. de ingratis, de Pelagio:

Pestifero vomuit coluber sermone britannus.

De B. Hieronymo norunt omnes hæreticos acriter insectatum fuisse. LE PR.

(c) *Nonne vere mortuus, ut vere crucifixus?* Christi ortus ex morte probatur. Ideo autem infamem mortem elegit, et spectaculum ignominia plenum, ut ab omnibus veritas agnosceretur, nullus de vera morte dubitaret, nullusque resurrectionem in dubiam recicaret. Abstineo a citandis Patribus; allego tantum seu indico S. Ignat., epist. ad Trall., ubi fuse de hac materia. LE PR.

(d) *Interemptores excusas Dei.* Marcion, quem vehementer urget Tertullianus, prædicabat Christum non vere hominem fuisse, sed putative, nihilque de homine assumpsisse. Si igitur certum esset carnis nostræ substantiam non accepisse, neque verum fuisse hominem, certe vere mortuus non fuisset, sicutque Judæos carnifices impio illo et venenato dogmate excusaret. LE PR.

orbis. (a) Quid (1) destruis necessarium dedecus (2) A fidei? Quodcumque Deo indignum est, mihi expedit. Salvus sum, si non confundar de Domino meo. *Qui mei* (5), inquit, *confusus fuerit, confundar et ego ejus* (4). Alias non invenio materias confusionis, quæ me per contemptum ruboris probent bene impudentem et feliciter stultum. Natus est Dei Filius; non pudet, quia pudendum est: et mortuus est Dei Filius; prorsus credibile est, quia ineptum est: et sepultus, resurrexit; certum est, quia impossibile. Sed hæc quomodo in illo vera erunt, si ipse non fuit verus, si non vere habuit in se quod figeretur, quod moreretur, quod sepeliretur et resuscitaretur, carnem scilicet sanguine suffusam, ossibus structam, nervis intexam, venis implexam, quæ nasci et mori novit? Humana (5) B sine dubio, ut nata (6) de homine; ideoque (7) mortalis hæc erit (8) in Christo, quia Christus (9) homo et filius hominis. Aut cur homo Christus et filius hominis, si nihil hominis et nihil ex homine? nisi si (10) aut aliud est homo quam caro, aut aliunde caro hominis, quam ex homine; aut aliud (11) Maria, quam homo, (b) aut homo (12) deus Marcionis (15). Aliter, non diceretur homo Christus, sine carne; nec hominis filius, sine aliquo parente homine: sicut nec Deus, sine Spiritu Dei; nec Dei Filius, sine Deo patre. Ita utriusque substantiæ census hominem et Deum exhibuit: hinc natum, inde non natum; hinc carneum, inde spiritalem; hinc infirmum, inde præfortem; hinc morientem, inde viventem. Quæ (14) C proprietates conditionum, diviniæ et humanæ, æqua utique naturæ utriusque (15) veritate (16) dispuncta est,

- (1) Qui Pam. Rhen.
- (2) Decus Pam. Rhen.
- (3) Me Pam. Rhen.
- (4) Eum Pam. Fran.
- (5) Humanam Pam. Rhen.
- (6) Natam Pam. Rhen.
- (7) Quia Rhen. Seml.
- (8) Est Seml. Pam.
- (9) Quia Christus abest a Rhen. Seml.
- (10) Si abest a Rig. r en.
- (11) Est add. Pam. Fran. Par.
- (12) Aut homo omitt. Pam. Rhen.

LECTIONES VARIANTES.

eadem fide, et spiritus et carnis (17). Virtutes spiritum Dei, passiones carnem hominis probaverunt. Si virtutes non sine spiritu, proinde (18) et passiones non sine carne: si caro cum passionibus ficta, et spiritus ergo cum virtutibus falsus. (c) Quid dimidias mendacio Christum? Totus veritas fuit. Maluit, crede, nasci, quam ex aliqua (19) parte mentiri, et quidem in semetipsum; ut carnem gestaret sine ossibus duram, sine musculis solidam, sine sanguine cruentam, sine tunica (d) vestitam, sine fame esurientem, sine dentibus edentem, sine lingua loquentem; ut phantasma auribus fuerit sermo ejus per imaginem vocis. Fuit itaque phantasma etiam post resurrectionem, cum manus et pedes suos discipulis inspiciendos offerret (20): *Aspicite*, inquit (21), *quod ego sum, quia spiritus ossa non habet, sicut me habentem videtis* (Luc. XXIV), sine dubio manus et pedes et ossa, quæ spiritus non habet, sed caro. Quomodo hanc vocem interpretaris, Marcion, qui (22) a Deo optimo, et simplici, et bono tantum, infers Jesum? Ecce fallit et decipit, et circumvenit omnium oculos, omnium sensus, omnium accessus et contractus. Ergo jam Christum non de cælo deferre debueras, sed de aliquo circulatorio cœtu; nec Deum præter hominem, sed magnum hominem; nec salutis pontificem, sed spectaculi artificem; nec mortuorum suscitatore, (e) sed vivorum advocatorem. Nisi quod et si magus fuit, natus est.

CAPUT VI.

Sed quidam (23) discentes Pontici illius (f), supra magistrum sapere compulsi, concedunt Christo car-

- (13) Deus, Marcion Pam. Denique, Marcion. Haud Fran. lib. Ursin. Deus Marcionis aut Rhen. Seml.
- (14) Qua Jun.
- (15) Utriusque abest a Rhen. Pam.
- (16) Cujusque add. Pam.
- (17) Fide spiritus et caro codd. Ursin. et Divion. Seml.
- (18) Perinde Rig. Ven.
- (19) Se add. Pam. Par. Fran.
- (20) Offert Rhen. Seml.
- (21) Dicens Pam. Rhen. Seml.
- (22) Quia Rhen. Ven.
- (23) Quid jam. Rhen. Paris.

COMMENTARIUS.

(a) Quid destruis necessarium dedecus fidei? Hoc D dici potest etiam iis qui adversus Tertulliani et omnium veterum scriptorum traditionem, Christum statura vultuque formosissimum sibi imaginantur. Sic enim omnino legendum est, non ut vulgo, *dedecus*. Nam hoc adversus Marcionem probare instituit, omnia ista, Deum nasci, Deum crucifigi, Deum mori, Deum sepeliri, quæ secundum sensum humanum pudenda, stulta, fatua judicantur, quæque Marcio destruebat, tamquam indigna Deo: hæc omnia, inquam, a Deo electa fuisse, ut sapientia sæcularis confunderetur. At igitur Septimius hæc dedecora quæ putamus, non esse apud Deum dedecora, imo necessaria esse fidei christianæ. Quid destruis, inquit, *dedecus necessarium fidei*? Georgius Boeticus, lib. de Fide: «Vides quam pulchrum, quamve decorum nostræ salutis sacramentum. In eo quod filius est, minoratus ostenditur. Quomodo ergo ad offuscandam divinitatem ejus improprias, quod exsequitur ad decorem?» RIG.

(b) Aut homo deus Marcionis. Homo scilicet imaginarius et falsus. Sic enim mox ipse declarabit:

Ut carnem gestaret sine ossibus duram, sine musculis solidam, sine sanguine cruentam, sine tunica vestitam, sine fame esurientem, sine lingua loquentem, ut phantasma fuerit sermo ejus per imaginem vocis. RIG.

(c) Quid dimidias mendacio Christum? totus veritas est. Ignatius, ep. ad Trallianos: *Ἐγὼ δὲ οὐ τῷ δοκεῖν ἔγωγός ἐστις ἐπὶ τῆ ὑπὲρ ἐμοῦ ἀποθανόντι, ἀλλὰ τῷ ὄντι ἀληθείας γὰρ ἀλλότριον τὸ ψεῦδος*: Ego vero non opinione tantummodo spem in eo habeo, qui pro me mortuus est, sed revera: omne enim mendacium alienum a veritate est, id est, a Christo. LAC.

(d) Sine tunica. Tunicæ vocabulo cutem intelligit. RHEN.

(e) Sed vivorum advocatorem. Qui vivos advocat a vita ad mortem, a recta fide ad hæresim, a Deo ad Satanam. RIG. — *Vivorum advocatorem*. Frustratorem intellige et deceptorem; neque insulse ludit vocabulo, quoniam mortuorum animæ avocari dicuntur. LAC.

CAP. VI. — (f) Sed quidam discentes pontici illius. Discipulos intelligit Marcionis, inter quos antesignanus erat Apelles. Ponticus Marcion dicitur, ut et

nis veritatem, sine præiudicio tamen renuendæ nativitat. Habuerit, inquit, carnem, dum omnino (1) non natam. Pervenimus (2) igitur de calcaria, quod dici solet, in carbonariam, a Marcione ad Apellem, qui posteaquam a disciplina Marcionis in mulierem carne (3) lapsus, et (4) dehinc (a) in virginem Philumenem spiritu (5) eversus est, solidum Christi corpus, sed (6) sine nativitate, suscepit ab ea prædicare (7). Et angelo (8) quidem (9) illi Philumenes (10) eadem voce Apostolus respondebit, qua (11) ipsum illum jam tunc præcinebat, dicens (*Gal. I, 8*): *Etiamsi angelus de cælis aliter evangelizaverit vobis, quam nos evangelizavimus, anathema sit.* His vero quæ (12) insuper argumentantur, nos resistimus (13). Conflitentur (14) vere corpus habuisse Christum. Unde materia, si non ex ea qualitate, in qua videbatur? unde corpus, si non caro corpus? unde caro, si non nata? quia nasci haberet, ea futura quæ nascitur. De sideribus, inquit, et de substantiis superioris mundi mutuatus est carnem: et utique proponunt non esse mirandum corpus sine nativitate, cum et apud nos angelis licuerit nulla uteri opera in carnem (15) processisse. Agnosimus quidem ita relatum; sed tamen quale est, ut alterius regulæ fides ab ea fide quam impugnat instrumentum argumentationibus suis mutetur (16)? Quid illi cum Moysi, qui Deum Moysi (17) rejicit? Si alius Deus est, aliter sint res ejus. Sed (18) utantur hæretici omnes Scripturis ejus, ejus utantur etiam mundo: erit illis hoc quoque in testimonium (19) iudicii, quod de exemplis ipsius blasphemias suas instruunt. Facile est veritati etiam nihil tale adversus eos præscri-

berentem obtinere. Igitur, qui carnem Christi ad exemplum proponunt angelorum, non natum dicentes, licet carnem (20), comparent velim et causas tam Christi quam (21) angelorum, ob quas in carnem (22) processerint (23). Nullus unquam Angelus ideo descendit, ut crucifigeretur, ut mortem experiretur, ut a morte resuscitaretur (24). Si numquam ejusmodi fuit causa Angelorum corporandorum, habes causam cur non nascendo acceperint carnem. Non venerant mori; ideo nec nasci. At vero (b) Christus mori missus, nasci quoque necessario habuit, ut mori posset. Non enim mori solet, nisi quod nascitur. Mutuum debitum est inter se nativitati cum mortalitate. (c) Forma moriendi, causa nascendi est. Si propter id quod moritur mortuus est Christus, id autem moritur quod et nascitur, consequens (25) erat, imo præcedens, ut æque nasceretur propter id quod nascitur; quia propter idipsum mori habebat, quod, quia (26) nascitur, moritur. Non competebat non nasci, pro quo mori competebat. « Atquin (27) tunc quoque inter illos Angelos (28) ipse Dominus apparuit Abraham (d) sine nativitate cum carne. » Scilicet, pro eadem causa diversitate. Sed vos hoc non recipitis, non eum Christum recipientes, qui (29) jam tunc et adloqui, et liberare, et judicare humanum genus ediscebat in carnis habita, non nate adhuc, quia nondum moritura, nisi prius et nativitas ejus et mortalitas aduantiarentur. Igitur probent angelos illos (30) de sideribus accepisse (31) substantiam carnis (32). Si non probant, quia nec scriptum est, nec Christi caro inde erit, cui angelorum accommodant exemplum. Constat angelos carnem non pro-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Dominus *cod. Agob. Pitho.*
 (2) Paruimus *cod. Agob. Pitho. Rhen. Jun. pariamus alii.*
 (3) Muliere lapsus *Rhen. Seml.*
 (4) Et abest a *Rig.*
 (5) Spiritus *Ven.*
 (6) Et *Pam. Rhen.*
 (7) Prædicans *Pam. Rhen.* susceptum ab eo prædicat *cod. Wouar.*
 (8) Ut angelus *cod. Wouar. Pam. Rhen.*
 (9) Quidam *Lut. Illius Pam. Fran.*
 (10) Philumenes *abest a cod. Wouar. Philomenes alii.*
 (11) Quia *Rhen. Seml.*
 (12) Qui *Pam. Rhen.*
 (13) Resistimus *Rhen.*
 (14) Conflitentur *Pam.*
 (15) Carni *Rig. Ven.*

- (16) Mutentur *Rig. I en.*
 (17) Mose q. D. Mose *Seml.*
 (18) Et *Rhen. Seml.*
 (19) Illius hoc quoque testimonium *cod. Agob.*
 (20) Scilicet carnem *Pam. Rhen.*
 (21) Et *add. Pam. Rhen.*
 (22) In carne *Rig. Ven.*
 (23) Venerunt *Pam. Fran. Par. processerunt Rhi. Seml.*
 (24) Suscitaretur *Rig. Ven.*
 (25) Autem *add. Rhen. Seml. item Pam. Fran. Par.*
 (26) Id quod *add. Rhen. Pam.*
 (27) Atqui *Seml.*
 (28) Angelos illos *Rig.*
 (29) Quia *Rhen. Seml.*
 (30) Carnem *add. Rig. Ven.*
 (31) Concupisse *Rig. Ven.*
 (32) Substantiam carnis *abest a Rig. Ven.*

COMMENTARIUS.

initio lib. I adv. eundem, *mus ponticus*; fuit enim patria Sinopensis in Ponto. LE Pn.

(a) *In virginem Philumenem spiritu eversus est.* Seductus nempe a dæmone, quo infame prostibulum interceptiebatur. LE Pn.

(b) *Christus mori missus, nasci quoque necessario habuit ut mori posset.* Nondum bene christianus erat Marius Victorinus, cum in I *Rhetoricorum* Ciceronis ita scriberet: « Tantum inter homines potest necessarium, quantum secundum opinionem humanam valet: alioqui secundum Christianorum opinionem, non est necessarium argumentum: si peperit, cum viro concubuit; neque hoc rursus: si natus est, morietur. Nam apud eos manifestum est sine viro natum, et non mortuum. » Imo Dominum nostrum, quem vere natum scimus, hunc vere mortuum fatemur, hunc

vere quoque resurrexisse dicimus. Rig.

(c) *Forma moriendi causa nascendi est.* Qui dixit mutuum fuisse debitum inter vitam et mortem, modo ait formam esse causam nascendi. Forma igitur mutui est veluti quedam formalis in mutuo qualitas, in eo residens. Sensus ergo Tertulliani est: De pacto et conditione morimur, ut non nisi quia nati adstringamur hac lege mortis, quasi conditio mortis esset velut finalis nascendi causa; quia non nascimur, nisi sub conditione moriendi, et contractus vitæ factus est sub hac conditione. Sic Seneca de *Remed. fortuit.* LAC.

(d) *Atquin tunc quoque inter angelos illos ipse Dominus apparuit Abraham.* Hæc interpretatio, quæ ortum inde habere videtur, quod legatur *Gen. III*: Tres vidit, unum adoravit; a B. Augustino non probatur, quem

priam gestasse (a), utpote (1) naturas (2) substantiæ spiritalis, et, si corporis alicujus; sui tamen generis; in carnem autem humanam transfigurabiles ad tempus, ut (3) videri et congregari cum hominibus possent (4). Igitur, cum relatum non sit unde sumpserint carnem, relinquatur intellectui nostro non dubitare, hoc esse proprium angelicæ potestatis, ex nulla materia corpus sibi sumere. « Quanto magis, inquis, ex aliqua certum est! » Sed nihil de eo constat, quia Scriptura non exhibet. Cæterum, qui (5) valent facere semetipsos quod natura non sunt, cur non valeant etiam (6) ex nulla substantia (7) facere? Si fiunt quod non sunt, cur non ex eo fiant quod non est? Quod autem non est, cum sit, ex nihilo est. Propterea nec requiritur, nec ostenditur, quid postea factum sit corporibus illorum (b). Quod de nihilo fuit, nihil factum est. Possunt nihil ipsum convertere in carnem, qui semetipsos potuerunt convertere in carnem. Plus est naturam demutare, quam facere materiam. Sed et (8) si de materia necesse fuisset (9) angelos sumpsisse carnem, credibilis utique est de terrena materia, quam de ullo genere cælestium substantiarum; cum adeo terrenæ qualitatis extiterit, ut terrenis pabulis pasta sit. Fuerit (10) nunc (11) quoque siderea eodem (12) modo terrenis pabulis pasta, quando terrena non esset; quo terrena cælestibus pasta est, quando cælestis non esset (legimus enim manna esui populo fuisse: *Panem*, inquit (Ps. LXXVII), *angelorum edit homo*); non tamen infringitur semel separata conditio Dominicæ carnis, ex causa alterius dispositionis. Homo vere futurus usque ad mortem eam carnem oportebat ut (13) indueret, cujus est mors: eam

A porro carnem, cujus est mors, nativitas antecedit.
CAPUT VII.

Sed quotiens de nativitate contenditur, omnes qui respiciunt eam ut præjudicantem de carnis in Christo veritate, ipsum Deum volunt negare esse natum, quod dixerit (Matt. XII, 48): *Quæ mihi mater, et qui mihi fratres?* Audiatur igitur et Apelles, (c) quid jam responsum sit a nobis Marcioni eo libello, quo (d) ad (14) Evangelium ipsius provocavimus, considerandam scilicet materiam pronuntiationis istius. Primo quidem, nunquam quisquam adnuntiasset illi matrem et fratres ejus foris stare (15), qui non certus esset (16) habere illum matrem et fratres, et ipsos esse, quos tunc nuntiabat, vel retro cognitos, vel tunc ibidem compertos (17), licet propterea abstulerint hæreses ista (18) de Evangelio, quod et creditum patrem ejus Josephi fabrum, et matrem Mariam, et fratres et sorores ejus optime notos sibi esse dicebant, qui mirabantur doctrinam ejus. « Sed tentandi gratia nuntiaverant (19) et matrem et fratres, quos non habebat. » Hoc quidem Scriptura non dicit, alias non tacens, cum quid tentationis gratia factum est circa (20) eum: *Ecce*, inquit (Matt. XXII), *surrexit legis doctor, tentans eum*. Et alibi (Matt. XIX): *Et accesserunt ad eum Pharisei, tentantes*. Quod nemo prohibebat hic quoque significari, tentandi gratia factum. (e) Non recipio quod extra Scripturam de tuo inferis. Dehinc, materia tentationis debet subsistere. Quid tentandum putaverunt in illo? Uti que, natus esset, an non; si enim hoc negavit responsio ejus, hoc captavit nuntiatio tentatoris. Sed nulla tentatio tendens ad agnitionem ejus, de quo dubitando tentat, ita subito procedit, ut non ante præcedat quæ-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Utpote Pam. Rhen.
(2) Natura Rh. Seml. a natura cod. Agob. naturæ Pam. Paris.
(3) Ut omitt. Rig. Ven.
(4) Posse Rig. Ven.
(5) Quia Rhen. Seml. Oberth.
(6) Et Rhen. Seml. Oberth.
(7) Substantiam Rhen. Seml. Oberth.
(8) Et abest a Rhen. Pam.
(9) Fuit Rig. Ven.
(10) Fuerit omitt. Rhen. Seml.

- (11) Si add. Rhen.
(12) Eadem Rhen.
(13) Ut omitt. Rhen. Seml.
(14) Ad omitt. Pam. Rhen.
(15) Stantes cod. Agob.
(16) Et add. Rig. Ven.
(17) Repertos alii.
(18) Istæ Rhen. Seml.
(19) Nuntiaverunt Pam.
(20) Erga cod. Agob.

COMMENTARIUS.

ideo videat lector lib. II de Trin. cap. 17. Porro legimus iterum ex Ms. 3. Vatic. *Atquin pro atqui*. D PAM.

(a) Constat Angelos carnem non propriam gestasse. Scilicet non esse carnos omnino, et proprie ut nos, nec pondere corporis graves. Illud propriam appellat supra Angelos, nempe propriam sibi, non supra carnem. Nam et statim indicat, et alibi docet, Angelos illos propriam carnem præ se tulisse, sed assumptam non sibi propriam et naturalem, ut in hoc Augustinus et Bernardus citandi aliquando ambigunt. LAC.
(b) Quid postea factum sit corporibus illorum. Latissime dictum. Id est, quo pervenerint. Subauditur de præposito. Sic Cicero in Verre: *Quid te futurum est? quo confugies?* Plautus: *Quid argento factum est quod dedi*. Rursum Cicero pro Cluentio: *Quid est*, etc. RUEN.

CAP. VII. — (c) Quid jam responsum sit a nobis Marcioni. Intelligit haud dubie libros IV adv. Marc. ibi enim etiam iisdem pene, sed paulo paucioribus hanc scripturam explicat verbis, paulo post adlegan-

dis. Proinde etiam hinc constat verum esse eodem pene tempore scriptos hunc et sequentem lib. ac lib. IV primos adv. Marcionem: his vero absolutis, tum demum esse conscriptum quintum lib. adversus eundem. PAM.

(d) Ad Evangelium ipsius provocavimus. Utitur aliquando Tertullianus evangelio Marcionis adv. eundem: retorquet nimirum, ut quavis sponsione ipsum premat. B. Lucæ Evangelium, rejectis aliis tribus, in multis recusabat, et quintum suæ fatuitati congruens et conformis commentus est. De hoc agitur. LE PR.

(e) Non recipio quod extra Scripturam. Inter articulos quadragesima ab hæreticis superiori sæculo exaratos, unum est, quo se nihil credere aut docere profitentur, nisi in sacris codicibus reperiat, ut scilicet traditiones ecclesie amandarent. LE PR. — Ne forte quis istud detorqueat contra traditiones ecclesiasticas, meminerit Auctorem docuisse, I. de Cor. mil. c. 5, etiam traditionem non scriptam debere recipi. PAM.

stio, quæ, dubitationem inferens, cogat tentationem. Porro, si nusquam de nativitate Christi volutum est, quid tu argumentaris, voluisse illos per tentationem sciscitari quod nunquam prodixerunt in quæstionem? Eo adjicimus (1): etiamsi tentandus esset de nativitate, non utique hoc modo tentaretur, earum personarum adnuntiatione, quæ poterant, etiam nato Christo, non fuisse. Omnes nascimur, et tamen non omnes aut fratres habemus aut matrem. Adhuc potest et patrem magis habere quam matrem, et avunculos magis quam fratres. Adeo non competit tentatio nativitatis, quam licebat et sine matris, et sine fratrum nominatione constare. Facilius plane est, ut, certi illum et matrem et fratres habere, divinitatem potius tentaverint ejus, quam nativitatem: an intus agens, sciret quid foris esset, mendacio petitus (2) præsentia (5) eorum, qui in præsentia (4) non erant: nisi quod, etsi (5) vacuisset (6) tentationis ingenium, poterat evenire, ut quos illi nuntiabant foris stare, (a) ille eos sciret absentes esse, vel valetudinis (7), vel negotii, vel peregrinationis nota (8) jam necessitate. Nemo tentat eo modo, quo posse se sciat ruborem tentationis referre. Nulla igitur materia tentationis competente, liberatur simplicitas nuntiatoris (9), quod vere mater et fratres ejus supervenissent. Sed, quæ ratio responsi, matrem et fratres ad præsens negantis, discat etiam Apelles. Fratres Domini non crederant (10) in illum, sicut et in (11) Evangelio ante Marcionem edito continetur. Mater æque non demonstratur adhæsisse illi (b), cum Martha et Maria alia (12) in commercio ejus frequententur. Hoc denique in loco apparet incredulitas eorum: cum is (13) doceret viam vitæ, cum Dei regnum prædicaret, cum languoribus et vitiis medendis operaretur,

extraneis defixis in illum, tam (14) proximi rant. Denique superveniunt, et foris subsistunt introeunt, non computantes scilicet quid intus retur; nec sustinent saltem, (c) quasi necesse aliquid adferrent eo quod ille tum maxime agere sed amplius interpellant, et a tanto opere revocant. Oro te, Apelles, vel tu, Marcion, (d) si tabula ludens, vel de histrionibus, aut aurigis tendens, tali nuntio avocareris, nonne dixisses mihi mater, aut qui fratres? Deum prædicans habens Christus, Legem et Prophetas adimplens retro ævi caliginem dispargens, indigne usus dicto ad percipiendam incredulitatem foris stantium vel ad excutiendam importunitatem ab operantium? Caterum, ad negandam nativitatem, necessarius (15) fuisset et locus, et tempus, et ordo sermonis, non ejus qui posset (16) pronuntiari etiam ab eo, cui et mater esset et fratres, cum indignatio parentes non neget, sed objurget (17). Denique, potiores fecit alios, et meritum prælationis ostendens, (e) audientiam scilicet verbi, demonstrat qua conditione negaverit matrem et fratres. Quæ enim alios sibi adoptavit, qui ei adhærebant, ea abnegavit illos, qui ab eo absistebant. Solet etiam id implere (18) Christus, quod alios docet. Quale ergo erat, si docens non tanti facere matrem aut fratres, quantum Dei verbum, ipse Dei verbum, nuntiata matre et fraternitate, desereret? Negavit itaque parentes, quomodo docuit negandos pro Dei opere. Sed alias figura est synagogæ in matre abijuncta (19), et Judæorum in fratribus incredulis. Foris erat in illis Israel; discipuli autem novi intus audientes, et credentes, et cohærentes Christo, Ecclesiam delineabant (20), quam potiore matrem, et digniorem fraternitatem, recusato carnali genere, nuncupavit (21). Eodem

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Adjecimus Pam. Fran. Par.
- (2) Potius Rhen. Seml.
- (3) Adnuntiatæ add. Rig. Ven.
- (4) Præsentia Rig. Ven.
- (5) Sic cod. Agob.
- (6) Valuisset Par.
- (7) Valetudine Rig. Ven.
- (8) Notæ Rig. Ven.
- (9) Nuntiationis Rig. Ven.
- (10) Crediderunt Pam. Fran. Par.
- (11) Et in omitt. Rig. Ven.
- (12) Marthæ et Mariæ aliæ Rig. Ven. Rhen. Seml.

- (13) His cod. Agob.
- (14) Tum Jun.
- (15) Necessarius abest a cod. Agob. Rig. Ven. necessarius cod. Ursin.
- (16) Possit Pam. Rhen.
- (17) Parentes negat, non negat, sed objurget Rig. Ven. auctore Cujacio ad cap. ex litteris l. III Decretal.
- (18) Etiam adimplere Seml.
- (19) Adjuncta Pam.
- (20) Delineabant Jun.
- (21) Nuncupant Rhen. Seml. nuncupat Fran. Par. nuncupat Pam.

COMMENTARIUS.

(a) Ille eos sciret absentes esse. De matre et consanguineis Christi est quæstio, quos aut sprevisse, aut neglexisse dicebant illi vitiligatores. Probat vero hic ex B. Luca Tertullianus contumeliosum in parentes nunquam fuisse, sed semper morigerum et subditum. LE PR.

(b) Mater æque non demonstratur adhæsisse illi. Illud potest intelligi de adhæsiōne perpetua in Christi concionibus, quas frequentabant Martha et Maria. Deinde id quod sequitur, incredulitas eorum, ad fratres Domini, non ad Mariam, referri debet. PAM.—Vel dicendum est hic, ut quandoque alias, dormitasse bonum Tertullianum. Annon enimvero Christo filio adhærebat, quæ usque ad crucem compatiens prosequatur, et postquam ascenderat in cælum, ipsa cum Apostolis in cœnaculo manens et in oratione perseverans, promissionem Patris, quam ipsa quoque

per os ejus audiverat, expectabat? Atqui hæc singula ex Evangelio Joannis et Actibus Apostolorum nullo negotio demonstramus. EDD.

(c) Quali necessarius aliquid, etc. Necessarius dixit, magis necessarium. RHEN.

(d) Si forte tabula ludens. Tabulam lusoriam intelligit, seu latrunculariam, in qua tesseri et calculus ludebatur. Qui tabulam fritillum explicant, forte minus bene. Nam fritillum est alveolus in quem tessera seu cubi conjiciuntur agitanturque, a forma oblonga pyrgus dicitur, πύργος. Sic Horatio mittere in pyrgum talos. Martialis alveolam hunc turriculam vocat. LE PR.

(e) Audientiam scilicet verbi. Audientia vox latina est qua et usus Tullius de Senect. Facitque perarpe ipsa sibi audientiam, etc. LE PR.

nique et illi exclamationi respondit, non matrem et ubera negans, sed feliciores designans, quum Dei audiunt.

CAPUT VIII.

istis capitulis, quibus maxime instructi sibi (1) Marcion et Apelles, secundum veritatem et incorrupti Evangelii interpretatis, satis fuerat ad probationem carnis humanae in ver defensionem nativitate. Sed quoniam et Ieciani (2) carnis ignominiam prætendunt quam volunt ab igneo illo præside mali sol- (3) animabus adstructam (4), et ideo in Christo, et ideo de sideribus illi sub-competisse, debeo illos de sua paratura (a) ere. Angelum quemdam inclytum nominant, idum hunc instituerit, et instituto eo pœni- admiscuerit (5). Et hoc suo loco tractavi- m est nobis adversus illos libellus (b), an- itum et voluntatem et virtutem Christi ha- l ea opera, dignum aliquid pœnitentia fece- angelum etiam de figura erraticæ ovis inter- r. Teste igitur pœnitentia institutoris sui, erit mundus; siquidem omnis pœnitentia o est delicti (c), quia locum non habet nisi in Si mundus delictum est quia (6) corpus et , delictum erit proinde (7) et cœlum, et cum cœlo. Si cœlestia (8), et quicquid ceptum prolatumque est, mala arbor malos

LECTIONES VARIANTES.

lentur sibi *Rhen. Pam.*
 Aleiaci *lib. Agob. Rig. Ven.* Apelliaci *lib. Ursini.*
 ni *lib. Pithæ.* appellationi *cod. Divion.* Apella-
 n.
 ietatis *Pam. mendose.*
 structis *Seml.*
 miserit *Pam. Rhen.*
 am *Rig. Seml. Ven.*
 rinde *Rig. Ven.*
 n cœlo. Si cœlestia non habet *cod. Agob. Nigall.*
 istat *Rig. Ven.*

COMMENTARIUS.

VIII. (a) *Para'ura.* Paraturam vocat id quod materiam. RHENAN.
 libellus scilicet adversus Appelletianos, qui die non ex-tat. SEML.—An liber iste adversus a an adversus APELLETIANOS inscribi deli-liquandiu me dubitare fecit, quod inter hæreticos, adversus quos scripsit Tertullia-umeret Vincensius Lirinensis Apellem; ex m hæsitavimus num plures essent libelli ab : adversus ipsum et discipulos ejus conscripti. cum, tot es facta Apellis mentione atque nullius , nullam tamen libri cujuscumque adversus eum-entionem præterquam hoc loco faciat, fit edibile, et unicum esse ab eo conscriptum, et s APELLETIANOS inscriptum: maxime, cum pelletianos B. Cyrianus nuncupet Apellis dis- ep. 75, ad *Jubaian.* Atqui obscuriora quidem rba Tertulliani; sed hoc sibi vult, argumen-ri adversus *appelletianos* potissimum fuisse, an ille igneus mali præses, qui et mundum hunc illos) instituerat, et sollicitatis animabus carnem erat, ad quod tamen spiritum, et voluntatem, tem Christi habuerit, dignum aliquid pœnitentia Utpote qui dicerent, sicuti legitur *lib. de Præ-adv. hæret. C. 51, illum mundo inferiori per- te pœnitentiam, quia non illum tam perfecte*

fructus edat necesse est (*Math. VIII*). Caro igitur Christi de cœlestibus structa, de peccati constitit (9) elementis, peccatrix de peccatorio censu (10), et par (11) jam (12) erit ejus substantiæ, id est nostræ, quam ut peccatricem Christo dedignantur inducere (13). Ita si nihil de ignominia interest, aut aliam purioris notæ materiam excogitent Christo, quibus displicet nostra, aut eandem agnoscant (14), qua etiam cœlestis melior esse non potuit. Legimus plane (*I Cor. XV*): *Primus homo de terræ limo; secundus homo de cœlo.* Non tamen ad materiæ diffi-erentiam spectat, sed tantum terrenæ retro substi-ntiæ carnis primi hominis, id est Adæ, cœlestem de spiritu substantiam opponit secundi hominis, id est Christi. Et adeo ad spiritum, non ad carnem, cœlestem hominem refert: ut quos sic (15) comparat, constet in hac carne terrenæ cœlestes fieri, spiritu scilicet. Quod si secundum carnem quoque cœlestis Christus, non compararentur (16) illi non (17) se- cundum carnem cœlestes. Si ergo qui (18) fiunt cœlestes, quis et (19) Christus, terrenam carnis substantiam gestant; hinc (20) quoque confirmatur, ipsum etiam Christum in carne terrena fuisse cœlestem, sicut (21) sunt qui ei adæquantur.

CAPUT IX.

Prætendimus adhuc, nihil quod ex alio acceptum sit, ut aliud sit quam id de quo sit acceptum, ita

C (10) Sensus *Par. Lugdun.*
 (11) Pars *Rig. Ven.*
 (12) Jam *omitt. Rhen. Pam.*
 (13) Christus dedignantur induere *Pam. Rhen.*
 (14) Eam agnoscant *Pam. Rhen.*
 (15) Ei *Rig. Ven.*
 (16) Comparantur *Rig. Ven.*
 (17) Non *abest a Rig. Ven.*
 (18) Qui *abest a Rhen. Fran.*
 (19) Est *Pam. Rhen.*
 (20) Hic *Rhen. Seml.*
 (21) Ii *add. Rig. Ven.*

fecisset, quam superior mundus institutus fuisset. Quod ipsum interim pulchre contra illos retorquet, illic ubi loquitur, *de sua paratura repercutiens.... De sollicitatis autem animabus ab igneo illo deo, angelo juxta Apellem, vide l. de Anima, c. 25. De mundo ab illo instituto lib. de Præscript., c. 34 et 51. De carne ho- minis proinde ab eodem exstructa, insuper lib. de Resurr. carn., c. 5. De Christi denique carne, non ab illo angelo creata, sed ex cœlestibus sideribus structa, contra Apellem late disputavit Auctor hujus libri, c. 6, et lib. III, adv. Marcionem.* Consentit in his omnibus Epiphanius, præterquam quod inferiorem deum nuncupet, quem Auctor angelum igneum: quem interim agnoscunt B. Augustin. *Itær. 25, Isidorus lib. adv. Marc.* Rabanus noster, B. Honorius et Gra- tianus in *Catalogo hæretic.* Hoc peculiare Auctori quod de pœnitentia angeli creatoris jam dictum est: sicuti et illud: quod figuram erraticæ ovis (*Luc. XV*) de illo interpretati sint, quasi gaudium fuerit in cœlo apud angelos Dei de illo uno peccatore ad pœniten- tiam converso, quam contra maluit Auctor inter- pretari de homine lapso, et per Christum requisito, sicuti etiam alii veteres omnes. PAM.

(c) *Omnis pœnitentia confessio est delicti.* Non ergo sufficit Lutheranorum definitio: Pœnitentia, nova vita. PAM.

aliud (1) esse (2), ut non suggerat (3) unde sit acceptum. Omnis materia sine testimonio originis suæ non est, etsi demutetur in novam proprietatem. Ipsum certe corpus (4) nostrum, quod de limo figulatum (5) etiam (6) ad fabulas nationum (a) veritas transmisit, utrumque originis elementum (7) confitetur: carne, terrenum (8); sanguine, aquenium (9). Nam (10), licet alia sit species qualitatis, hoc est, quod (11) ex alio aliud sit, cæterum, quid est sanguis, quam rubens humor? quid caro, quam terra conversa in figuras suas (12)? Considera singulas qualitates, (b) musculos ut glebas, ossa ut saxa, (c) etiam circum papillas calculos quosdam; aspice (d) nervorum tenaces connexus, ut traduces radicum et venarum ramosos discursus, ut ambages rivorum, et lanugines ut muscos, et comam ut cespitem, et ipsos medullarum in abdito thesauros, ut metalla carnis. Hæc omnia terrenæ originis signa et in Christo fuerunt: hæc (15) sunt quæ illum Dei Filium celavere, non alias tantummodo hominem existimatum, quam ex humani (14) substantia corporis. Aut edite aliquid in illo cæleste (e) de Septentrionibus, et

A Vergiliis (15), et Suculis emendicatum. Nam quæ enumeravimus, adeo terrenæ testimonia carnis sunt, ut et nostræ. Sed nihil novum, nihil peregrinum deprehendo. Denique, verbis tantummodo et facis, doctrina et virtute sola Christi, homines (16) obstupescabant. Notaretur (17) etiam carnis in illo novitas miraculo habita. Sed carnis terrenæ non miranda conditio: ipsa erat, quæ cætera ejus miranda faciebat. Cum dicerent: *Unde huic doctrina et signa ista?* Etiam despicientium formam ejus hæc erat vox. (f) Adeo nec humanæ honestatis corpus fuit, nedum cælestis claritatis. Tacentibus apud nos (18) quoque Prophetis de ignobili aspectu ejus, ipsæ passiones, ipsæque contumeliæ loquuntur: passiones quidem, humanam carnem; (g) contumeliæ vero, inhonestam probavere (19). An ausus esset aliquis ungue summo perstringere (h) corpus novum, (20) sputaminibus contaminare faciem, nisi merentem (i)? Quid dicis cælestem carnem, quam unde cælestem intelligas, non habes? Quid terrenam negas, quam unde terrenam (21) agnoscas, habes? Esorit sub diabolo, sitiit sub Samaritide, lacrymatus est super Lazarum, trepidavit (22) ad mortem.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Aliud omitt. *Seml.* in totum præmitt. *Pam. Rhen.*
 (2) Est *Rhen. Pam. Jun.*
 (3) Quia suggerat *Jun.* ut suggerat *Seml.* cui non suggerat *Rhen. Pam.*
 (4) Hoc add. *Rhen. Seml.*
 (5) Est add. *Seml.*
 (6) Ut jam *Lat.*
 (7) Utriusque originem elementi *Rig. Ven. Seml.*
 (8) Terram *Rig. Ven. Pam. Rhen. Seml.*
 (9) Sic *cod. Ursin. Novw. Aquam Rig. Ven. aquam Pam. Rhen. Seml.*
 (10) Nam omitt. *Rhen. Pam. Seml.*

- (11) Quo *Jun.*
 (12) Terra in figura sua *alii.*
 (13) Et *Rig. Ven.*
 (14) Exstantem humana *Rig. Ven. ex humana cod. Pithri.*
 (15) Virgiliis *Seml.*
 (16) Christum hominem *Rig. Ven.*
 (17) Autem add. *Rig. Ven.*
 (18) Vos *Rhen. Seml.*
 (19) Probavere omitt. *Rig. Ven.*
 (20) Illam add. *Jun. ullam Rhen.*
 (21) Terrenam aberat a *cod. Agob.*
 (22) Lacrymatur s. L. trepidat *Rhen. Pam.*

COMMENTARIUS.

CAP. IX. (a) *Ad fabulas nationum.* Promethei fabulam. Invenit Japeti filium, qui homines primum e luto formavit. De hoc Satyra 15 Juvenalis. Ovid. lib. 4. metam. Horat. lib. 1. carm. LE PR.

(b) *Musculos ut glebas.* Optime musculos comparat glebis; nam sicut hæc non sunt adeo solidæ, ut lapides, nec adeo fluxæ, ut terra pulverea; ita muscoli medium est inter ligamentum, quod durum, et nervum, qui mollior, ut expendit Galenus lib. 4 de usu part. et Vesalius lib. 2 de corporis humani fabrica; nam aliter muscoli, qui organa voluntarii motus, commode cedere humana nequissent. LAC.

(c) *Etiam circum papillas calculos quosdam.* Attrectata papilla, Septimius grumulis glandularum duriusculis impleri sibi manum senserat. Sic lib. II ad Nationes dixit, Ubera lapilliscere. RIG.

(d) *Nervorum tenaces connexus.* Syndesmata seu ligamenta solidissima humani corporis notat, qui ab aliquibus nervi vocantur, sed non stricte, de quib. Galen. lib. 5. de locis affect. LAC.

(e) *De Septentrionibus, et Vergiliis, et Suculis.* Stellas illas dicit, quæ prope Ursam minorem plaustri figuram referunt, quæ Septentriones, sive a forma bovm junctorum qui triones, quasi teriones, sive a septem trionibus, quoniam tria trigona representant. Vergiliæ, quæ et Pleiades dicuntur, septem sunt stellæ ante Tauri genua, una tamen occultatur, eæ ineunte vere apparent, unde Vergiliæ dicuntur. Suculæ, quæ Hyades, eodem tempore oriuntur, suntque etiam septem in fronte Tauri. LE PR.

(f) *Adeo nec humanæ honestatis corpus fuit.* Sic libro adversus Judæos: ne aspectu quidem honestas. Quæ verba confirmant quod supra notavimus, numisma visum Romæ penes Lætium Pasqualinum, deum

penes Card. Altempsium, ad lib. de Patientia. Gregorius Bæticus, sive quis alius auctor lib. De fide, Isaia: verba sic reddit: *Non est species ei, neque honor forma: et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species ejus sine honore.* RIG.

(g) *Contumelia vero inhonestam.* Rigaltius ad cap. 5 hujus libri deformem Christum putat, et item nonnulli alii hoc loco abutuntur. Quibus passionis dominicæ memoria os obturare posset, si hoc a Tertulliano dici animadvertent de tempore dolorum. Nam formosum fuisse plurima argumenta convincunt. Mitto picturas a B. Luca exaratas. Sanctus Hieronymus epist. 140 ad Principiam: *Nisi enim habuisset et in vultu quiddam oculisque sidereum, nunquam eum stam secuti fuissent Apostoli; nec qui ad comprehendendum eum venerant, corruissent.* B. Chrysostomus hom. 28 in Matth.: *Nam ut faciendis signis erat mirabilis, sic visu gratiosissimus fuisse traditur.* Bonaventura in Spec. citat Augustini verba in hunc sensum. Deformitatem quam inter patiendum contraxit, optime explicat B. Bernardus, tract. de Pass. LE PR.

(h) *An ausus esset aliquis ungue summo perstringere corpus novum?* Corpus inusitatae alienius pulchritudinis; aut cælestis claritatis. Augustinus in Psal. CXXVII: *Et nisi sædum putarent, non insidirent, non flagellis cæderent, non spinis coronarent, non sputis inhonestarent. Mirabilis forma exarmasset tortores, atque etiam sine voce remissionem impetrasset.*

(i) *Sputaminibus contaminare faciem, nisi merentem?* Quis non exhorreat audaciam dicti? faciem Christi merentem conspui! dignam quæ sputaminum jaculis contaminaretur! Da veniam, Christe. Hoc deformitatem deosculatur supplices. Et prorsus nobis dixisse nostrum esse, quod debita nostra fece: c. RIG.

Caro enim, inquit, infirma. Sanguinem fudit postremo (1). Hæc sunt, opinor, signa cœlestia. Sed quomodo, inquam (2), contemni et pati posset, sicut et dixi, si quid in illa carne de (3) cœlesti generositate radiasset? Ex hoc ergo convincimus nihil in illa de cœlis fuisse, propterea ut contemni et pati posset.

CAPUT X.

Convertor ad alios (4) atque sibi prudentes, qui carnem Christi animalem affirmant, quod anima caro sit facta, ergo et caro anima, et sicut caro animalis, ita et anima carnalis. Et hic itaque causas requiro. Si, ut animam salvam faceret, in semetipso suscepit animam Christus, quia salva non esset nisi per ipsum, dum in ipso; non video cur eam carnem fecerit animalem, induendo carnem, quasi aliter animam salvam facere non posset, nisi carneam factam. Cum enim nostras animas non tantum non carneas, sed etiam a (5) carne disjunctas salvas præstet; quanto magis illam, quam ipse suscepit, etiam non carneam redigere potuit in salutem! Item cum præsumant (6) non carnis, sed animæ nostræ (a) solius liberandæ causa processisse Christum; primo, quam absurdum est, ut animam solam liberaturus, id genus corporis eam fecerit, quod non erat liberaturus! Deinde, si animas nostras per illam, quam gestavit, liberare suscepit, illam quoque, quam gestavit, nostram gestasse debuerat, id est, nostræ formæ, eujuscumque formæ est in occulto anima nostra, non tamen carneæ. Cæteram, non nostram animam liberavit, si carneam habuit; nostra enim carnea non est. Porro si non nostram liberavit, quia carneam liberavit (7), nihil ad nos (8); quia non nostram liberavit. Sed nec liberanda erat, quæ non erat nostra, ut scilicet carnea; non enim periclitabatur, si non erat nostra, id est, non carnea. Sed liberatam constat illam. Ergo non fuit carnea; et fuit nostra, si ea (9) fuit quæ liberaretur, quoniam (10) periclitabatur. Jam ergo, si anima non fuit carnalis in Christo, nec caro potest animalis fuisse.

CAPUT XI.

Sed aliam argumentationem eorum convenimus, exigentes, cur animalem carnem subeundo Christus, animam carnalem videatur habuisse. Deus enim, inquit (11), gestivit (12) animam visibilem hominibus exhibere, faciendo eam corpus, quæ retro invisibilis

A extiterit, natura nihil, nec semetipsam videns, præ impedimento carnis hujus, ut etiam disceptaretur, nata (15) anima an non, mortalis ne sit, an non (14). Itaque animam corpus effectam in Christo, ut eam et nascentem et morientem, et, quod sit amplius, resurgentem videremus. Et (15) hoc autem quale erat (16), ut per carnem demonstraretur anima sibi aut nobis, quæ per carnem non poterat agnosci: ut sic ostenderetur, dum id sit, cui latebat, id est caro? tenebras videlicet accepit, ut lucere posset (17). Denique, adhuc (18) prius retractemus, an isto modo ostendenda fuerit anima, an in totum invisibilem eam retro allegent; utrum quasi incorpoream, an etiam habentem aliquod genus corporis proprii. Et tamen cum invisibilem dicant, corpoream eam constituunt, habentem quod invisibile sit. Nihil enim habens invisibile, quomodo potest invisibilis dici? Sed ne esse quidem potest, nisi (19) habens per quod sit. Cum autem sit, habeat necesse est aliquid, per quod est. Si habet (20) aliquid per quod est, hoc erit corpus ejus. Omne quod est, corpus est sui generis: nihil est incorporale, nisi quod non est. Habente igitur anima invisibile corpus, qui visibilem eam facere suscepit, utique dignius id ejus visibile fecisset, quod invisibile habebatur, quia nec hic mendacium, aut infirmitas Deo compellit: mendacium, si aliud animam, quam quod erat, demonstravit; infirmitas, si id quod erat demonstrare non valuit. Nemo ostendere volens hominem, cassidem aut personam ei inducit. Hoc autem factum est animæ, si in carne (21) conversa (22) alienam induit (23) superficiem. Sed et si incorporalis anima deputetur, ut aliqua vi rationis occulta sit quidem anima, corpus tamen non sit, quidquid est anima; proinde impossibile Deo non erat, et proposito ejus congruentius competeat, nova aliqua corporis specie eam demonstrare, quam ista communi omnium, alterius (b) jam notitiæ; ne sine causa visibilem ex invisibili facere gestisset animam, istis scilicet quæstionibus opportunam, per carnis in illam (24) humanæ defensionem. Sed non poterat Christus inter homines nisi homo videri. Redde igitur Christo fidem suam; ut qui homo voluerit incedere, animam quoque humanæ conditionis ostenderit, non faciens eam carneam, sed induens eam carne.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Postremo fudit *cod. Agob.*
- (2) Inquit *cod. Agob.*
- (3) De *omit. Rhen. Seml.*
- (4) Mos *cod. Agob. Rhen. Seml. Oberth.*
- (5) In *Rhen. Seml. Oberth.*
- (6) Præsumat *Rhen. Seml. Oberth.*
- (7) Quia carneam liberavit *absunt a Rhen.*
- (8) Carnea non est, *add. Rhen.*
- (9) Nou *inser. alii.*
- (10) Quomodo *alii.*
- (11) Inquit *Rhen.*
- (12) Gestavit *Rig.*
- (13) Est *add. Rhen.*

- (14) Mortalis ne sit annon *absunt a Vatic. codd. et ed. l. Rhen. abjicit etiam Jun.*
- (15) Ex *Rhen. Par. Pam.*
- (16) Erit *Rhen. Pam. Seml.*
- (17) Possit *Pam. Rhen. Seml.*
- (18) Ad hoc *Rhen. Seml. Oberth.*
- (19) Nihil *alii.*
- (20) Habet *abest a Rhen. Seml.*
- (21) Carnem *alii.*
- (22) Conversam *Pam. Rhen. Seml.*
- (23) Induis *Pam.*
- (24) In illam *abest a cod. Pithæi.*

COMMENTARIUS.

CAPUT X. — (a) *Non carnis, sed animæ nostræ.* Hactenus exemplar Agobardi. Itaque res deinceps agetur tantum cum codicibus Ursini et Pithæi. *Ric.*

CAPUT XI. — (b) *Alterius.* Alterius dixit, pro *alius*, id est diversæ. *RHENAN.*

CAPUT XII.

Ostensa sit nunc anima per carnem, si constiterit illam ostendendam quoquo modo (1) fuisse, id est (a) incognitam sibi et nobis. Quamquam in hoc vana distinctio est; quasi nos seorsum ab anima simus, (b) cum totum, quod sumus, anima sit. Denique sine anima nihil sumus, ne hominis quidem, sed cadaveris nomen. (c) Si ergo ignoramus animam, ipsa se ignorat. Itaque (2) superest hoc solummodo inspicere, an se anima hic (3) ignorarit, ut nota quoquo (4) modo fieret. Opinor, sensualis est animæ natura. Adeo, nihil animale sine sensu; nihil sensuale sine anima. Et ut impressius (5) dixerim, animæ anima sensus est. Igitur cum omnibus anima sentire præstet, et ipsa sentiat omnium etiam sensus. (d) nedum qualitates, qui (6) verisimile est, ut ipsa sensum sui ab initio sortita non sit? Unde illi, scire quod interdum sibi sit necessarium, ex naturalium (7) necessitate, si non scit suam qualitatem, cui quid necessarium est? Hoc quidem in omni anima recognoscere est; notitiam sui dico; sine qua notitia sui nulla anima se (8) ministrare potuisset. Puto autem magis hominem, animal solum rationale, compositum et animam esse sortitum, quæ illum facit (9) animal rationale, ipsa in primis rationalis. Porro, quomodo rationalis, quæ efficit hominem rationale animal, si ipsa rationem suam nescit, ignorans semetipsam? Sed adeo non ignorat, ut auctorem, et arbitrum, et statum suum noverit. Nihil adhuc de Deo discens, Deum nominat: nihil adhuc de iudicio eius admittens, Deo commendare se dicit (10). Nihil magis audiens, quam spem nullam esse post mortem, (e) et bene et male defuncto cuique imprecatur. Plenius hæc prosequitur libellus quem scripsimus de Testimonio animæ. Alioquin, si anima semetipsam ignorans erat ab initio, nihil a Christo cognovisset debeat, nisi qualis esset. Nunc autem non effugium suam discit (11) a Christo, sed salutem. Propterea

A Filius Dei descendit, et animam subiit; non ut ipse se anima cognosceret in Christo, sed ut Christus in semetipsa; non enim se ignorando de salute periclitatur, sed Dei Verbum. Vita, inquit, (1 Joan. I, 2) manifestata est; non anima, etc.: Verum, inquit (Luc. IX, 56), animam salvam facere: non dixit, ostendere. Ignorabamus nimirum animam, licet invisibilem, nasci et mori, nisi corporaliter exhiberetur. Ignoravimus plane resurrecturam cum carne. Hoc est quod Christus manifestavit. Sed et hoc non aliter in se, quam in Lazaro aliquo, cujus caro non erat animalis, ita nec anima carnalis. Quid ergo amplius innotuit nobis de animæ ignoratæ retro dispositione? Quid invisibile ejus fuit, quod visibilitatem per carnem desideraret?

CAPUT XIII.

B Caro facta est anima, ut anima ostenderetur. Numquid ergo et caro anima facta est, ut caro manifestaretur? Si caro anima est, jam non anima est, sed caro. Si anima caro est, jam non caro est, sed anima. (f) Ubi ergo caro, et ubi anima est, alterutrum facta est. Imo si neutrum sunt, dum alterutrum alterum sunt, certe perversissimum, ut carnem dominantem, animam intelligamus, et animam significantes, carnem interpretemur. Omnia periclitantur aliter accipi quam sunt, et amittere quod sunt, dum aliter accipiuntur, si aliter quam sunt, cognominantur. Fides nominum, salus est proprietatum. Eiam cum demutantur qualitates, accipiunt vocabulorum possessiones. Verbi gratia, argilla excocta testæ vocabulum suscipit; nec communicat cum (12) vocabulo pristini generis, quia nec cum ipso genere. Proinde et anima Christi, caro facta, non potest non id esse quod facta est, et id non esse quod fuerit, aliud scilicet facta. Et quoniam proximum adhibemus exemplum, plenius eo utemur. Certe enim testæ ex argilla unum est corpus, unumque vocabulum, unius scilicet corporis. Nec potest (13) dici et argilla;

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Quomodo Bhen. Sent.
 (2) Ita Sent.
 (3) Hic abest a Bhen. Sent.
 (4) Quomodo Bhen. Sent.
 (5) Pressius Bhen.
 (6) Qui Pam. Frut.
 (7) Naturali Pam. Frut. Par.

- (8) A se Frut. Par. Pam.
 (9) Faciat Bhen. Sent.
 (10) Dulciter Bhen. Sent. dicit Ven.
 (11) Dulciter Bhen. Sent.
 (12) Cum abest a Pam. Rig.
 (13) Testa add. Pam. Bhen.

D

COMMENTARIUS.

CAPUT XII. — (a) Incognitam sibi et nobis. Rationem insinuat, cur dicerent Valentiniāni ostendendam animam, quasi esset incognita, perinde est incognita atque ostendenda. Lac.

(b) Cum totum quod sumus anima sit. Fuit Platonicæ et Pythagoricæ placitum animam solum esse hominem. Ita Plato in Alcibiade, ubi probat corpus non esse hominem, sed homini; externa vero non esse hominis, sed fortunæ. Adversus quoniam hæc questionem agit Joannes Crispus lib. IX. De divitiis phitæ. Præterea illud refutat Aulianus Sabotus Delphicus lib. 3 super Gæcium, juxta Platonicam sententiam. Lac.

(c) Si ergo ignoramus animam, ipsa se ignorat. Verum hoc est, non vis intellectiva in anima est, nec aliter quam intellectu percipi potest anima; materialis enim sensus non attingit eam spiritalem. Quæsi

animam non cognoscimus, neque anima se cognoscit. Lac.

(d) Nedum qualitates. Qualitates vocat, non quod rigide philosophi necesse accidit, sed proprietates licet essentielles rerum, nempe qualiter et quæ sint, ut postea ait de anima: Si non scit suam qualitatem. Lac.

(e) Et bene et male defuncto cuique imprecatur. Credulitatis et immanitatis fuit mortuorum cruciatu afflicere, unde notum illud pietatis erga mortuos signum S. T. L. Terram graveis cuius optare imprecatio quædam erat. Lac. Pa.

CAPUT XIII. — (f) Ubi ergo caro, etc. Tertullianus nihil habet propositi aliud, quam ut ostendat in Christo carnem et animam diversæ fuisse substantiæ. Lac. Pa.

od fuit, non est; quod autem non est, omni- A non adhæret. Ergo et anima caro facta, uni- solidata : scilicet (2) singularitas tota (3) indiscreta substantia. In Christo vero inveni- mam et carnem simplicibus et nudis vocabulis id est (a) animam animam, et carnem carnem ; in animam carnem, aut carnem animam : ita nominari debuissent, si ita fuissent : sed ubi quamque substantiam divise pronuntiatas ipso, utique (5) pro duarum qualitatum disce, seorsum animam, et seorsum carnem. (3) *anxia est, inquit (Matt. XXVI, 58), uena usque ad mortem?* et (Joan. VI) (b) : *quem ego dedero pro salute mundi, caro mea caro, si anima caro fuisset, unum esset in carnea anima, aut caro animalis. At cum B species, carnem et animam, duo ostendit : jam non unum ; si non unum, jam nec anima, nec caro animalis ; unum enim est anima ut caro anima. Nisi et seorsum aliam gestabat, præter eam quæ caro erat, et aliam circum- carnem, præter illam quæ anima erat. Quod caro, et una anima ; illa tristis usque ad mor- illa panis pro mundi salute ; salvus est nu- duarum substantiarum, in suo genere distan- cludens carneæ animæ unicam speciem.*

CAPUT XIV.

angelum, aiunt, gestavit Christus. Qua ratione? hominem. Eadem ergo est et causa, ut homi- estaret Christus : salus hominis fuit causa ; , ad restituendum quod perierat. Homo perie- C hominem restitui oportuerat. (c) Ut angelum et Christus, nihil tale de causa est. Nam etsi perditio reputatur, *in ignem præparatum dia- angelis ejus, (d) nunquam tamen illis restitutio* issa est. Nullum mandatum de salute angelorum et Christus a Patre. (e) Quod Pater neque re- it, neque mandavit, Christus administrare non

A potuit. Cui igitur rei angelum quoque gestavit, nisi ut satellitem fortem, eum quo salutem hominis ope- raretur? Idoneus enim non erat Dei Filius, qui solus hominem liberaret, a solo et singulari serpente de- jectum? Ergo jam non unus Deus, nec unus salutifi- cator, si duo salutis artifices, et utique alter altero indigens. An vero, ut per angelum liberaret hominem? Cur ergo descendit ad id quod per angelum erat expe- diturus? Si per angelum, quid et ipse? Si per se, quid et angelus? Dictus est quidem magni consilii angelus, id est nuntius ; officii, non naturæ vocabulo. Magnum enim cogitatum Patris, super hominis scilicet resti- tutione, annuntiaturus sæculo erat. Non ideo tamen sic angelus intelligendus ut aliqui (7) Gabriel aut Michael. Nam et filius a domino vineæ mittitur ad cultores, sicut et famuli, de fructibus petunt. Sed non propterea unus ex famulis deputabitur filius, quia famulorum successit officio. Facilius ergo dicam, si forte, ipsum filium angelum, id est nuntium patris, quam angelum in filio. Sed cum de filio ipso sit pro- nuntiatum (Ps. VIII) : *Minnisti cum modicum (8) quid citra angelos, quomodo videbitur angelum induisse, sic infra angelos diminutus, dum homo fit (9), qua caro et anima et filius hominis? qua (10) autem spiritus Dei et virtus altissimi (Luc. 1), non potest infra angelos haberi, Deus scilicet et Dei Filius. Quanto ergo, dum hominem gestat, minor angelis factus est, tanto non, dum (11) angelum gestat. Po- terit hæc opinio Hebion conuenire, qui nudum ho- minem, et tantum ex semine David, id est, non (12) et Dei filium, constituit Jesum, plane Prophetis ali- quo (13) gloriores, ut ita in illo (14) angelus (15) fuisse dicatur (16) ; quemadmodum in aliquo Za- charia. Nisi quod a (17) Christo nunquam est dic- tum : (Zach. I) *Et ait mihi angelus qui in me loquebatur ; sed nec quotidianum illud omnium Prophetarum : Hæc dicit Dominus. Ipse enim erat Dominus coram, ex (18) sua auctoritate pronuntians (Is., I) : Ego autem dico**

LECTIONES VARIANTES.

on est et non adhæret, et anima Pam. Rhen.
ed Pam. Rhen.
uta Pam. Rhen.
ronuntiat sub Pam. Rhen.
bique cod. Wouw.
: add. Lat.
liqui abest a Par.
odico Rhen. Seml.
t Rig. Ven.

(10) Quia Rhen. Seml.
(11) Nondum Pam. Seml.
(12) Natum, non item Pam. Fran. non idem Seml.
(13) Modo add. Lat.
(14) Nonnullis add. Fran. Pam.
(15) Angelum Rhen. Seml.
(16) Edicat Rhen. Seml.
(17) A omitt. Rhen. Seml.
(18) Et Pam. Fran.

D

COMMENTARIUS.

animam animam, et carnem carnem. Simplicitate affectat, ut amphibologiam vitet. LE PR. *Panis quem ego dedero pro salute mundi.* Fri- a quorundam objectio, qui effusum sanguinem ἀντὶ πάντων, non ἀντὶ πάντων, si hic locus ur. Vertit autem : *pro salute mundi, cum de- eret : pro mundi vita.* LE PR. *Ut angelum gestaret, nihil tale de causa est.* Id non fuit causa, cur angelum gestaret. Obser- n unionem hypostaticam, ad restaurandam ali- naturam, oportere fieri in eadem natura. Ra- innuit Irenæus lib. III, cap. 20. LAC. *Nunquam tamen illis restitutio repromissa est.* rit hic Origenistas et demoniacos recentiores, stitutionem demonibus aliquando pollicentur, demonibus passum Christum dixerunt. Unde

TERTULLIANI II.

licet præcedentibus verbis, in illis ignem deficiat æter- num, hic supplet, quoniam nunquam illis restitutio re- promissa est. Causas, cur angeli non restituendi, ap- pingit Damasc. lib. II, de fide orthod., cap. 3 et 4 ; D. Thomas I p. quæst. 63, art. 2. Causa scilicet theologica est : nam quod hominibus mors est, Angelis est casus ; et sicut hominibus omnis spes re- sipiscendi sublata est post mortem, ita Angelis post eam. Inde Lactantius lib. VII, c. 26 LAC.

(c) *Quod pater neque repromisit, neque mandavit, Christus administrare non potuit.* Quasi dicat : Debit administrare quæ Pater repromisit et mandavit, ut videas commendatam obedientiam Christi. Ad rem Clemens Alex. lib. I Pædag. cap. 42, ait mandata esse veluti characteres divinos, quibus potentia velut infunditur ad perficiendum aliquid : χαρακτῆρὶς τῶν τῶν

(Vingt-cinq.)

robis. Quid ultra? adhuc Esaiam exclamantem audi (*Is. A LXIII*): *Non angelus, neque legatus, sed ipse Dominus salvos eos fecit.*

CAPUT XV.

Licit et Valentino, ex privilegio hæretico, carnem Christi spiritalem comminisci. Quidvis eam fingere potuit, quisquis humanam credere noluit; quando (quod ad omnes dictum est) si humana non fuit, nec ex homine, non video ex qua substantia ipse (1) se (2), Christus hominem et filium hominis pronuntiarit (*Joan.*, VIII, 40): *Nunc autem vultis occidere hominem veritatem ad vos locutum;* et (*Luc.*, VI, 5): *Dominus est sabbati filius hominis.* De ipso enim Esaias (*Is.* LIII, 5): *Homo in plaga, et sciens ferre imbecillitatem;* et Hieremias (*Jerem.*, XVII): *Et homo est, et quis cognoscat (3) illum?* et Daniel (*Dan.*, VII): *Et super nubes tanquam filius hominis.* Etiam Paulus apostolus (*I Tim.*, II): *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* Item Petrus in Actis Apostolorum (*Act.*, I): *Jesum Nazarenum, (a) virum vobis a Deo destinatum, utique hominem.* Hæc sola sufficere vice præscriptionis debuerunt ad testimonium carnis humanæ, et ex homine sumptæ, et non spiritalis; sicut nec animalis, nec sideræ, nec imaginariæ; si sine studio et artificio contentio hæreses esse potuissent. Nam ut penes quemdam ex Valentini factione (4) legi, primo non putant terrenam et humanam (5) Christo substantiam informatam, ne deterior angelis Dominus deprehendatur, qui non terrenæ carnis extiterunt (6); dehinc, quod oporteret similem nostri carnem similiter nasci, non de spiritu, nec de Deo, sed ex viri voluntate. (b) Et cur non de corruptela, sed de incorruptela? Et quare non, sicut et illa resurrexit, et in cælo resumpta est, ita et nostra, par ejus, statim assumitur? aut cur illa, par nostræ, non æque in terram dissoluta est? Talia et (7) ethnici volutabant (8): Ergo Dei Filius in tantum humilitatis exhaustus? Et, si resurrexit in exemplum spei nostræ, cur nihil tale de nobis probatum est?

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Ipse abest a Par.
- (2) Se abest a Rhen. Sent.
- (3) Cognovit Rhen. Sent.
- (4) Notione itq. Ven. ratione Rhen.
- (5) Et humanam omitt. Rhen. Sent.

Merito ethnici talia, sed merito et hæretici. Numquid enim inter illos distat, nisi quod ethnici non credenda credunt, at hæretici credendo non credunt? Legunt denique (*Ps.* VIII). *Minorasti eum modico citra angelos, et negant inferiorem substantiam Christi; nec hominem se, sed vermem pronuntiantis (Ps. XXI); qui (Is., LIII) nec formam habuit, nec speciem; sed forma ejus ignobilis, despecta (9) citra omnes homines; homo in plaga, et sciens ferre imbecillitatem. Agnoscent hominem Deo mixtum, et negant hominem. Mortuum credunt, et quod est mortuum, ex incorruptela natum esse contendunt: quasi corruptela aliud sit a morte. Sed et nostra carotatum resurgere debebat. Exspecta: nondum inimicos suos Christus oppressit, ut cum amicis de inimicis triumphet.*

CAPUT XVI.

Insuper, argumentandi libidine, ex forma ingenui hæretici, locum sibi fecit Alexander ille, quasi nos affirmemus, idcirco Christum terreni census induisse carnem, ut evacuet in semetipso carnem peccati. Quod etsi diceremus, quæcumque ratione mutemur sententiam nostram, dum ne tanta amentia, qua putavit, tanquam ipsam carnem Christi opinemur, ut peccatricem, evacuatam in ipso: cum illam et ad dexteram Patris in cælis præsidere meminerimus, et venturam inde, suggestu paternæ claritatis, prædicemus. Adeo, ut evacuatam non possumus (10) dicere, ita nec peccatricem; nec evacuatam, in qua dolus non fuit. (c) Defendimus autem, non carnem peccati evacuatam esse in Christo, sed peccatum carnis; non materiam, sed naturam; nec substantiam, sed culpam; secundum Apostoli auctoritatem dicentis (*Rom.*, VIII, 3): *Evacuavit peccatum in carne.* Nam et alibi (*Ibid.*): *in similitudine, inquit, carnis peccati fuisse Christum. Non quod similitudinem carnis accepit, quasi imaginem corporis, et non veritatem; sed similitudinem peccatricis carnis vult intelligi; quod ipsa non peccatrix caro Christi, ejus fuit par, cujus erat*

COMMENTARIUS.

ἐντολὰς οὐτάς, τολίον ἑν-σῶσι: mandata ut characteres insinuat Deus, ut ipsa perficere possimus. LAC.

CAP. XV. — (a) Virum vobis a Deo destinatum. Vulgata: *approbatum.* Ortum discrimen ab exemplaribus græcis: nam aliqua habent ἀποδοτέμενον, quod vulgatus *approbatum* vertit, quædam vero ἀποδοτέμενον, quod est declaratum, exhibitum, demonstratum, sive ut reddit Tertullianus, destinatum. LAC.

(b) Et cur non de corruptela. Hæc sunt argutiæ Valentianorum, quæ Alexander ille conscripserat. Quæstio hæc postea renovata in Oriente: utrum scilicet Christi caro corruptibilis vel incorruptibilis fuerit, ut monuit Reginus comes, epist. ad Fulgent. cujus meminuit Ferrandus Diaconus in *Paranetico.* LAC.

CAP. XVI. — (c) Defendimus autem. Integrum hoc caput apologia est pro Christianis contra calumnias Alexandri, qui imponebat illis existimare peccatricem

carnem Christum habuisse. Miror Baronium, aa. Christi CCIX, hoc caput non intellexisse; tribuit enim Alexandro huic diversissimam hæresim ab ea quam habuit. Ita enim Alexandrum exprobrans exclamat: *Carnem Christi, sui ortu, proh scelus! impie dicebat infectam fuisse peccato.* Non enim id dicebat Alexander, sed dicebat nos Catholicos id dicere, in quo egregie mentiebatur. Ac propterea ipse carnem Christi, ne diceret infectam fuisse peccato, spirituales fingebat. Id colligi ex Tertulliano potest, non aliud. Ac propterea duo agit in hoc capite: primum, purgat Catholicos ab hac impostura; alterum, explicat quomodo, licet caro Christi fuerit ac nostra, tamen non peccatrix fuerit. Quamobrem titulus capituli (in vet. edit.), qui obscurus est, potuit decipere Baronium, est itaque hic clarior: *Responsio pro Catholicis, quod caro vera Christi peccatrix non fuerit.* LAC., viduanti-bus EDD.

; genere, non vitio Adæ: quando hinc A in quo homine Deus natus est, (b) carne antiqui seminis affirmamus eam fuisse carnem in Christo, ura est in homine peccatrix; et sic in illa evacuatum, quod in Christo sine peccato, que in homine sine peccato non habebatur, ne ad propositum Christi faceret evacuantis carnis, non in ea carne evacuare illud, in natura peccati, neque ad gloriam. Quid enim si in carne meliore, et alterius, id est non is naturæ, nævum (1) redemit? Ergo, in rostram induit, peccatrix fuit caro Christi. tringere explicabilem sensum. Nostram enim suam fecit; suam faciens, non peccatricem t. Caterum (quod ad omnes dictum sit, non putant carnem nostram in Christo fuisse, fuit ex viri semine) recordentur Adam ipse carnem, non ex semine viri factum. Sicut versa est in hanc carnem sine viri semine, ei Verbum potuit sine coagulo in ejusdem ansire materiam.

CAPUT XVII.

misso Alexandro cum suis syllogismis, quas tentationibus torquet, (a) etiam cum psalmis i, quos magna impudentia quasi idonei aliteris interserit, ad unam jam lineam conem dirigamus, an carnem Christus ex virgine t, ut hoc præcipue modo humanam eam con- humana matrice substantiam traxit. Quam- iquit (2) jam et de nomine hominis, et (3) i qualitatis, et de sensu tractationis, et de sionis humanam constituisse. Ante omnia autem C danda erit ratio que præfuit, ut Dei Filius de nasceretur. Novenasci debebat novæ nativitatis r, de qua signum daturus Dominus ab Esaia batur. Quod (4) est istud signum? *Ecce virgo t in utero, et pariet filium (Is., VII)*. Concepit irgo et peperit Emmanuel, Nobiscum Deum. t nativitas nova, dum homo nascitur in Deo;

suscepta, sine semine antiquo, ut illam novo semine, id est, spiritaliter reformaret exclusis antiquitatis sordibus, expiatam. Sed tota novitas ista, sicut et in omnibus, de veteri figura est, rationali per virginem dispositione (5) Domino nascente. Virgo erat adhuc terra nondum opere compressa, nondum sementi subacta: ex ea hominem factum accepimus (6) a Deo in animam vivam. Igitur si primus Adam de terra (7) traditur, merito sequens, vel novissimus Adam, ut Apostolus dixit, proinde de terra, id est, carne nondum (8) generationi resignata, in spiritum vivificantem a Deo est prolatus. Et tamen, ne (9) mihi vacet incursum nominis Adæ (c), unde Christus (10) Adam ab Apostolo (11) dictus est, si terreni non fuit census homo ejus? Sed et hic ratio defendit, quod Deus (12) imaginem et similitudinem suam, a diabolo captam, æmula operatione recuperavit. In virginem enim adhuc Evam irrepererat verbum ædificatorium mortis (d); in virginem æque introducendum erat Dei Verbum extractorium vitæ: ut quod per ejusmodi sexum abierat (13) in perditionem, per eundem sexum redigeretur in salutem. Crediderat Eva serpenti: credidit Maria Gabrieli. Quod illa credendo deliquit, hæc credendo delevit. Sed (14) Eva nihil tunc concepit in utero ex diaboli verbo, Imo concepit. Nam exinde ut abjecta pareret, et in doloribus pareret, verbum diaboli semen illi fuit. Enixa est denique diabolum fratricidam. Contra, Maria cum edidit, qui carnalem fratrem Israel, interemptorem suum, salvum quandoque præstaret In vulvam ergo Deus Verbum suum detulit, bonum fratrem, ut memoriam mali fratris eraderet (15). Inde prodeundum fuit Christo ad salutem hominis, quo homo jam damnatus intraverat.

CAPUT XVIII.

Nunc, ut simplicius respondeamus, non compete-

LECTIONES VARIANTES.

exum Jun.
cui Rhen. Sentl.
omitt. Rhen. Seml.
uul Rig.
omine add. Fran. Par. Pam.
cipimus Rhen. Pam. Seml.
a inser. Par.
on Rhen. Seml.

(9) Næ Fran. Pam. utriusvis omitt Lat.
(10) Ad eundem Christus Rhen. Sentl. in Christum pr
Adæ unde Christus Pam.
(11) Apostolis Lat.
(12) Dei Rhen. Seml.
(13) Abierit Fran. Rig. Ven.
(14) Et add. Rhen. Seml.
D (15) Redderet Rhen.

COMMENTARIUS.

. XVII. — (a) Cum *Psalmis Valentini*. Eorum- fra sit mentio cap. 20: *Nobis quoque ad hanc i Psalmi patrocinantur; non quidem apostata, tici, et platonici Valentini*, etc. Videtur autem teriori loco Valentinus una cum Nicolaitis et cis (quibus eum errorem adscribit Philastrius) gnovisse Psalmos David. Quos postea imitatus Samosatensis, teste Euseb. *Histor. Eccl.* lib. ip. 24. Psalmos qui in Dominum Jesum dice- cessare fecit, velut necotericos et nuper inven- se vero compositos, diebus Pasche, in medio iæ, mulieres canere jussit; ita ut horresceret i audiret. Quæ verba ideo in medium adducta, oseant quos auctores imitentur nostri moderni icorum potius, quam Christi psalmorum cantores matricis, idque tali cum boatu, ut animus au-

dientium perhorrescat. Pam.

(b) *Carne antiqui seminis suscepta, sine semine antiquo*. Licet enim Christus carnem assumpserit peccati macula deformem, non tamen deformitatem illam induit, peccatum non assumpsit. Assumptione quippe illa *antiquis sordibus expiatam* accepit. LE PA.

(c) *Ne mihi vacet incursum nominis Adæ*. Hoc est, ne elabi sinam occasionem argumentandi ex nomine Adam. Incursum dicit argumentationis impetum. ITG.

(d) *In virginem enim adhuc Evam*, etc. Confertur hic Eva cum Beatissima Virgine. Antitheses vero ille non insolentes sunt Patribus: Evam in Mariam transfusam dixit S. Bernardus. Sergius Hierapolita de natali Virginis dixit illam esse *ἀνάλησιν τῆς Ἐύς, ἰε- parationem Evæ*. Cesso in re satis communi. LE PA.

bat ex semine humano Dei Filium nasci, ne si (1) A totus esset filius hominis, non esset et Dei filius, nihilque haberet amplius Salomone (a), et amplius Jona; et de Hebionis opinione credendus erat. Ergo, jam Dei Filius ex Patris (b) Dei semine, id est spiritu, ut esset et (2) hominis filius, caro ei sola (5) erat ex hominis carne sumenda, sine viri semine. Vacabat enim viri semen (4), apud habentem Dei semen. Itaque, sicut nondum natus ex virgine, patrem Deum habere potuit sine homine matre (5); atque, cum de virgine nasceretur, potuit matrem habere hominem (6) sine homine patre. Sic denique homo cum Deo, dum caro hominis cum spiritu Dei. Caro sine semine, ex homine; spiritus cum semine, ex Deo. (c) Igitur si fuit dispositio rationis super Filium Dei ex virgine profertendum, car non ex virgine accepit corpus, quod de virgine pro ulit? Quia aliud est quod a Deo sumpsit. Quoniam, inquit, *Verbum* (Joan., I) *caro factum est*. Vox ista quid caro factum sit contestatur; nec tamen periclitatur, quasi statim aliud sit factum caro, et non Verbum. Si ex carne factum est verbum caro, aut si ex semine ipso (7) factum est, Scriptura dicat. Cum Scriptura non dicat, nisi quod sit factum, non et uade sit factum; ergo ex alio, non ex semine ipso (8) suggerit factum. Si non ex semine ipso (9), sed ex alio, jam hinc tracta, ex quo magis credere congruat, carnem factum Verbum, nisi ex carne, in qua et factum est, vel quia ipse Dominus sententialiter et definitive pronuntiavit (Joan., IV): *Quod in carne natum est, caro est*, quia ex carne natum est. Sed si de homine tantummodo dixit, non et de semetipso, plane nega hominem Christum, et ita defende non et in ipsum competisse. Atquin subjicit (*ibid.*): *Et quod de spiritu natum est, spiritus est*. Quia Deus spiritus est, et de Deo natus est. Hoc utique vel eo magis in ipsum ten-

dit, si et in credentes ejus. Si ergo et hoc ad ipsum, cur non et illud supra? Neque enim divid te potes hoc ad ipsum, illud supra ad ceteros homines, qui utramque substantiam Christi, et carnis et spiritus, non negas. Ceterum, si tam carnem habuit, quam spiritum, cum de duarum substantiarum conditione pronuntiat, quas et ipse gestat, non potest videri de spiritu quidem suo, de carne vero non sua determinasse. Ita, cum ipse sit de spiritu Dei, et spiritus Deus est, et Deus (10) ex Deo natus ipse est, et a carne hominis, homo in carne generatus.

CAPUT XIX.

Quid est ergo, non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo natus? (11) Hoc quidem capitulo ego potius utar, (d) cum adhaerentes ejus obduxero. Sic enim scriptum esse continent: *Non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, nec ex viri, sed ex Deo natus est*, quasi supra dictos credentes in nomine ejus designet, ut ostendat e se (e) semen illud (12) arcanum electorum, et spiritualium (15), quod sibi imbuunt. Quomodo autem ita erit, cum omnes qui credunt in nomine Domini, communi lege generis humani, ex sanguine, et ex carnis, et ex viri voluntate nascantur, etiam Valentinus ipse? Adeo singulariter, ut de Domino scriptum est: *Et ex Deo natus est*. Merito, quia Verbum Dei, et cum Verbo Dei spiritus, et in spiritu Dei virtus, et quidquid Dei est Christus. Qua caro autem, non ex sanguine, nec ex carnis et viri voluntate: quia ex Dei voluntate Verbum caro factum est. Ad carnem enim, non ad verbum pertinet negotiatio (14) formalis nostrae natiuitatis, quia caro sic habebat nasci, non verbum. Negans autem ex carnis quoque voluntate natum, cur non negavit etiam ex substantia carnis? Neque enim, quia ex sanguine negavit, substantiam carnis remittit, sed materiam seminis, quam constat sanguinis esse

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Nisi Rhen.
 (2) Et omitt. Pam. Rhen.
 (5) Ea sola qua: Rhen. Seml.
 (4) Semen viri Rhen. Seml.
 (5) Matre omitt. Rhen.
 (6) Hominem omitt. Rhen.
 (7) Semetipso Pam. Rig.

- (8) Semetipso Par. Rig. Ven.
 (9) Semetipso Par. Rig. Ven.
 (10) Et Deus abest a Rhen. Par. Fran. Pam.
 (11) Natus est Pam. Rhen.
 (12) Illius Rhen. Seml.
 (15) Spiritualium Par. Fran. Pam.
 (14) Negatio Pam. Rhen. Seml.

COMMENTARIUS.

CAP. XVIII.—(a) *Nihilque haberet amplius Salomone*. Heresim Hebionis, quod Christus non esset Dei Filius, ex XII Matth. artificiose confutat: *ecce plus quam Jonas hic; et ecce plus quam Salomon hic*. Invertit ordinem, ut etiam Irenaeus lib. III, cap. 29: *Si enim Joseph filius esset, quemadmodum plus poterat quam Salomon, aut plus quam Jonas habere?* LAC.

(b) *Dei semine*. Libenter amplectuntur Theologi verbum istud, ut rationem suam fulciant, cur Sancti Spiritus processio filiatio non sit, uti et Verbi processio. Nempe dicunt, quia verbum ex semine Dei processit, non Spiritus Sanctus. Quodnam hoc Dei semen? Respondent, speciem intelligibilem, seu notitiam sui. Sed hoc Scholae viderint. Tertullianus id non sigillatim explicuit, sed generalius dixit: *Id est, spiritu Dei*. LAC.

(c) *Igitur si fuit dispositio rationis*, etc. Hoc ait, quia Valentiniani dicebant, Christum Dominum per Virginem prolatum et proditum in mundum, nec a mea quidquam ex ea accepisse: quos item refutant

D Origenes dial. II de Christo homine; Irenaeus lib. III, contra Valent.; Euthymius, 2 p. panopl., et alii apud Canisium lib. III de Deipara, cap. 46. LAC.

CAP. XIX. — (d) *Cum adulteratores ejus obduxero*, etc. Adulteratores sunt *καταλογοί* seu *καταλόγοι* *καὶ λόγον τοῦ θεοῦ*. Seu vocat haereticos scripturae adulteratores, quia eam pessimis interpretationibus corrumpebant. LE PR. — *Obduxero*, etc. Profligavero, delevero, ut usus est cap. 46, *Apolo.* et lib. de *Resurrect. Carnis*: saepe vocat adulteratores, qui locum Joannis usurpabant pessime, ut Valentinianum somnium fulcirent; non quia vitarent lectionem ipsam LAC.

(e) *Semen illud arcanum*. Somnium illud perstringit de semine animali et spiritali Valentinianorum, quae electis inducuntur a Demiurgo et Achamoth, ut cap. 25 adversum Valentin. narrat ipse, volebant illud ex Deo hoc semen notare. Ceterum, alii legunt *semen illius*. LAC.

calorem, ut despumatione mutatum in coagulum sanguinis foeminae. Nam ex coagulo in caseo vis est substantiae, quam medicando constringit, id est lactis. Intelligimus ergo, ex concubitu nativitate Domini negatam, quod sapit voluntas viri et carnis, non ex vulvae participatione. Et quid utique tam exaggeranter inculcavit, non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, aut viri, natum; nisi quia ea erat caro, quam ex co cubitu natam nemo dubitaret? Negans porro ex concubitu, non negavit ex carne; imo confirmavit ex carne, quia non proinde negavit ex carne, sicut ex concubitu negavit. Oro vos, si Dei spiritus (1) non de vulva carnem participaturus descendit in vulvam, cur descendit in vulvam? potuit enim extra eam fieri caro spiritalis simplicius multo, quam intra vulvam fieret extra vulvam (2). Sine causa eo se intulit, unde nihil extulit. Sed non sine causa descendit in vulvam: ergo ex illa accepit. Quia si non ex illa accepit, sine causa in illam descendit, maxime ejus qualitatis caro futurus, quae non erat vulvae, id est spiritalis.

CAPUT XX.

Qualis est autem tortuositas vestra, ut ipsam ex syllabam, praepositionis officio adscriptam, auferre queratis, et alia magis uti, quae in hac specie non invenitur penes Scripturas sanctas? Per virginem dicitis natum, non ex virgine; et in vulva, non ex vulva. Quia et angelus in somnis ad Joseph: Num quod in ea natum est, inquit (Matth., I), de Spiritu Sancto est; non dixit ex ea. Nempe tamen, et si ex ea dixisset, in ea dixerat: in ea enim erat, quod ex ea erat. Tantummodo ergo, et cum dicit, in ea, et ex ea consonat; quia ex ea erat, quod in ea erat. Sed bene, quod idem dicit Matthaeus, originem Domini decurrens ab

Abraham usque ad Mariam: Jacob, inquit, generavit Joseph, virum Mariae, ex qua nascitur Christus. Sed et Paulus grammaticis istis silentium imponit: Misit, inquit (Gal., IV, 4), Deus Filium suum factum ex muliere. Numquid per mulierem, aut in muliere (5)? Hoc quidem impressius, quod factum potius (4) dicit, quam natum: simplicius enim enuntiasset natum. Factum autem dicendo, et verbum caro factum est consignavit, et carnis veritatem ex virgine factae (5) asseveravit. Nobis quoque ad hanc speciem Psalmi patrocinabuntur, non quidem apostatae, et haeretici, et (6) platonici Valentini, sed sanctissimi et receptissimi prophetae David. Ille apud nos canit Christum, per quem se cecinit ipse Christus. Accipe Christum, et audi Dominum Patri (7) Deo colloquentem (8) (Ps., XXI): Quia tu es qui avulsisti me ex utero matris meae: ecce unum. Et spes mea ab uberibus matris meae; super te sum projectus ex vulva: ecce aliud: Et ab utero matris meae Deus meus es tu: ecce aliud (9). Nunc ad sensus ipsos decertemus. Avulsisti me (10), inquit, ex utero. Quid avellitur, nisi quod inheret, quod infixum, innexum est ei, a quo, ut auferatur, avellitur? Si non adhesit utero, quomodo avulsus est? si adhesit qui avulsus est, quomodo adhesisset, nisi (a) dum ex utero est (b) per illum nervum umbilicarem, quasi folliculi sui traducem (c), adnexus (11) (d) origini vulvae (e). Etiam cum quid extraneum extraneo agglutinatur, ita concarnatur et convisceeratur cum eo cui agglutinatur, ut cum avellitur, rapiat secum ex corpore aliquid a quo avellitur, (f) quasi sequelam quamdam abruptae unitatis, et (g) producis (12) mutui coitus. Ceterum quae ubera matris suae nominat? Sine dubio, quae hausit. Respondeant obstetri-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Filius Fran. Par. Pam. Rhen.
- (2) Extra vulvam abest Fran. Pam.
- (5) Mulierem Pam. Rhen.
- (4) Potius omitt. Seml.
- (3) Factam Par. Ven.
- (6) Et abest a Par.
- (7) Accipe et David Domino Rhen. accipe Christum et

- David Domino Jan.
- (8) Eloquentem Rhen. Seml.
- (9) Aliter Rhen. Seml.
- (10) Me omitt. Rhen. Pam.
- (11) Adnexam Rhen.
- (12) Traducis Fran. Par. traducem Pam. producem Rh. Seml.

COMMENTARIUS.

CAP. XX. — (a) Dum ex utero est. Hoc est, dum ad uterum pertinet, quasi pars et portio uteri. Ric.

(b) Per illum nervum umbilicarem. Nervum umbilicarem dicit venarum et arteriarum compaginem, quatenus collatis in umbilicum fibris coeunt. Ric. — Nervus umbilicaris est vena illa quae dependet in uterum, et contingit illum, nervus ille traducem vocatur etiam, quoniam per eum traducatur cibus ad foetum. LE PR.

(c) Quasi folliculi sui traducem. Folliculum vocat, quem Hippocrates sive Polybius ὑμίν, τὴν περιχίνου τὴν γέννιν. His autem verbis χρίν describi ait Galenus involucrum foetus. Mesychio, Κάλυμμα τὸ συγκύμνον ἐκ τῆς κοιλίας: Latini dixere Secundas. In iis autem sunt venae, quibus tanquam traducibus traducitur sanguis ad foetus umbilicum, ideoque Septimius nervum quem appellat umbilicarem, folliculi traducem esse ait. Folliculum dici vulvam notat Servius III Georg. Genitali arvo, inquit, pro muliebri folliculo, quem scilicet vulvam vocant, ut etiam Plinius docet. Nam folliculus ante dicebatur. Ric.

(d) Adnexus origini vulvae. Reddo veteram exemplarium scripturam, annexum origini vulvae. Foetus, inquit, portio viscerum matris dicitur, et ex vero esse intelligitur per illum nervum umbilicarem an-

nexum origini vulvae. Etenim venae et arteriae per quas a matre sanguis et spiritus ad foetum fertur, originem ducunt ab venis et arteriis uteri seu vulvae, quarum extrema in interiorem vulvae regionem dehiscunt. Neque aliter foetus cum matre intercedit communicatio. Galeni verba sunt, libro de foetus formatione. ἡ δὲ ἀρχὴ τῆς γένεως τῶν ἀγγείων τοῦτο ἐστὶν ἐκ τῶν κατὰ τὰς μήτρας ἀρτηρίων καὶ φλεβῶν. ὧν τις τὴν ἐντὸς χόρτον τῆς μήτρας ἀντὶσθύεται τὰ πρῶτα. καὶ διὰ τούτων μόνῃ ἢ κωνοειδῆ τοῖς κύματις ἐστὶν πρὸς τὰς κοούσας. Ric.

(e) Origini vulvae. Non vulvae originem dicit; sed originem quam de vulva sumit nervus umbilicaris. Ric.

(f) Quasi sequelam quamdam abruptae unitatis. Bene hoc Septimius, cum vid extraneum extraneo agglutinatur. Nam quod ad foetum spectat, negant medici sic pertinere ad matrem aut ad vulvam, utambo aliqua sui parte in unitatem coalescant. Φαύρι δὲ μήτρας, ἐννὸς συγκύμνωσ, inquit Galenus de foetu. Ric.

(g) Et producis mutui coitus. Sic legitur in codice Pithaei. Producem dicit quemadmodum supra, traducem. Igitur unitatem mutui coitu productam dicit esse producem mutui coitus. Ric.

ces, medici et physici, de uberum natura, an aliter A ptura, quæcumque matrem pronuntiat Christi? Quomodo enim mater, nisi qui in utero ejus fuit? Sed nihil ex utero ejus accepit, quod matrem eam faceret, in cujus utero fuit Hæc nomen non debet caro extranea (12). Matri: uterum non appellat, nisi filia uteri, caro. Filia uteri porro non est, si sibi nata est. Tacebit (13) igitur et Elizabeth prophetam portans (14) jam Domini sui conscium infantem, et insuper Spiritu Sancto adimpleta. Sine causa enim dicit (*Luc.*, 1) : *Et unde mihi, ut mater Domini mei ad me veniat* (15)? si Maria non filium, sed hospitem in utero gestabat Jesum. Quomodo dicit : *Benedictus* (16) *fructus uteri tui*? Quis hic fructus uteri, qui non ex utero germinavit; qui non in utero radicem egit; qui non ejus est, cujus est uterus? Et qui utique fructus uteri? Christus. An quia ipse est B flos de virga profecta (17) ex radice Jesse; radix autem Jesse, genus David; virga ex radice, Maria ex David? Flos ex virga, filius Mariæ, qui dicitur Jesus Christus, ipse erit et fructus. Flos enim fructus: quia per florem, et ex flore, omnis fructus erulitur in fructum. Quid ergo? negant et fructui suum florem, et flori suam virgam, et virgæ suam radicem, quoniam suam (18) radix sibi vindicet per virgam proprietatem ejus quod ex virga est, floris et fructus. Siquidem omnis gradus generis ab ultimo ad principalem recensetur, ut jam nunc carnem Christi, non tantum Mariæ, sed et David per Mariam, et Jesse per David, sciant adherere. Ideo (19) hunc fructum ex lumbis David, id est, ex posteritate carnis ejus jurat illi Deus concessurum in throno ipsius. Si ex lumbis David, quanto C magis (a) ex lumbis Mariæ, ob quam in lumbis David!

CAPUT XXI.

Si ergo contendunt hoc competisse novitati, ut quemadmodum non ex viri semine, ita nec ex virginis carne caro fieret Dei Verbum; quare non hoc sit tota novitas, ut caro non (6) semine nata (7), carne processerit? Accedant (8) adhuc cominus (9) ad congressum: *Ecce*, inquit, *virgo concipiet in utero*. Quidnam? utique Dei Verbum, non viri semen (10): certe ut pareret filium. Nam, *Et pariet*, inquit, *filium*. Ergo, ut ipsius fuit concepisse, ita ipsius est quod peperit; licet non ipsius fuerit quod concepit. Contra si Verbum ex se caro factum est, jam ipsum se concepit, et peperit, et vacat propheta. Non enim virgo concepit, neque peperit, si non quicquid (11) peperit ex verbi concepto, caro ipsius est. Sola hæc autem propheta: vox evacuabitur? an et angeli, conceptum et partem virginis annuntiantis? an et omnis jam Ser-

CAPUT XXII.

Deleant igitur et (b) testimonia dæmonum filium David proclamantia (20) Jesum: sed testimonia Apostolorum delere non poterunt (21), si dæmonum in-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Pendentibus *Lat.* pendentibus *Pam. Rhen.*
 (2) Infernis *cod. Wouu.* interni *Pam. Fran. Par.*
 (3) In mamillam *add Pam. Rhen.*
 (4) Latiore *Rhen. Leml.*
 (5) Nihil juncta *Rhen. Seml.*
 (6) Ex *inser. Pam. Rhen.*
 (7) Nata *delet Lat.*
 (8) Accedam *Rig. Ven.*
 (9) Communi *Rhen. cod. Pithæ.*
 (10) Semine *Rhen.*
 (11) Quod *cod. Pithæ.*

- (12) Extraneæ *Lat.*
 (13) Tacebat *Rhen. Seml.*
 (14) Prædicans *Rhen.*
 (15) Veniat ad me *Rhen. Seml.*
 (16) Beatus *Rhen. Seml.*
 (17) Projecta *Rhen. Rig. Seml. Ven.*
 (18) Suam *abest a Rhen.*
 (19) Adherere Deo *Paris. Rhen.*
 (20) Ad *inser. cod. Pithæ.*
 (21) Potuerunt *Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

CAP. XXI. — (a) *Ex lumbis Mariæ*. Hic lumbos pro utero accipit; nam quod *Psal.* 131 dicitur, *De fructu ventris tui ponam super thronum tuum*, Actor II, interpretatus Petrus, dicit, *de fructu lumbi ejus*. Ubi est τῆς ὀστέων, quod illic τῆς κοιλίας. Quamvis illud *de fructu ventris*, non careat mysterio, et opponatur lumbis, ut acute considerat Irenæus lib. III, cap. 27.

LAC.

CAP. XXII. — (a) *Testimonia dæmonum*. Quæ sint hæc testimonia dæmonum, dubitat Pamelius: nam in Evangelio, dæmones clamantur *filium Dei*, vel *Jesum Nazarenum*, nunquam *filium David*. Quis si *cæcorum*? sed nihil muto. Ut exitum inveniret Pamelius quæstioni, Tertullianum arguit oblivionis, quod verba Chananaeæ *Matth.* XV, *Miserere mei, fili David*, filii ejus dæmoniacæ adsumperit. Ego non multum laboro de hæc re: cum revera dæmonia clamantur *filium Dei*,

potuit Tertullianus mutare *filium Dei* in *filium David*. Tamen, ut ineptus ego, non refero ad testimonia, quæ sunt in Scriptura, sed ad ea, quæ alibi multa sunt, quale est illud Augustini lib. I *de Consensu Evangel.*, cap. 15: *Quid? quod isti vani laudatores, et christiani religionis obliqui obrectatores, propterea non audent blasphemare Christum, quia quidem philosophi cornu, sicut in libris suis Porphyrius Siculus prodidit, consulerunt deos suos, quid de Christo responderent, illi autem oraculis suis Christum laudare compulsi sunt. Nec mirum, cum in Evangelio legamus eum dæmones fuisse confessos. Illi enim dii Gentilium verissimi erant dæmones, et laudabant Christum. Eandem etiam confessionem Cyprianus indicat, *de idol. vanit.* Et si velis dolare multis hæc paginam, ad Plutarchum, *Cnr oracula siluerint*. LAC.*

unt. Ipse imprimis Matthæus, fidelissimus A
lii commentator, ut comes Domini, non aliam
sam, quam ut nos originis Christi carnalis
es faceret, ita exorsus est: *Liber geniturae Je-*
ti, filii David, filii Abraham. His originis fon-
tere manante, cum gradatim ordo deducitur
si nativitate (1), quid aliud quam caro ipsa
et David, per singulos traducem sui faciens,
nem usque describitur inferens Christum,
e Christus proditur (2) de virgine? Sed et
utpote ejusdem Evangelii et discipulus et
r, et testis, qua (5) ejusdem ipsius (4)
apostolus, confirmat Christum ex semine Da-
vidum carnem, utique ipsius. Ergo ex semine
aro Christi. Sed secundum Mariæ carnem, ex
David: ergo ex Mariæ carne est, dum ex se-
a David. Quocumque detorseris dictum, aut
e est Mariæ, quod ex semine est David; aut
d semine est, quod ex carne est Mariæ. Tunc
controversiam dirimit idem Apostolus,
efiniens esse Abraham semen. Cum Abraham,
multo magis David, quasi recentioris. Re-
nim promissionem benedictionis nationum in
Abraham: *Et in semine tuo benedicentur*
ationes: non, inquit, dixit, Seminibus, tan-
e pluribus; sed Semine (5), tanquam de uno,
Christus. Qui hæc legimus et credimus, quam
s et posuimus agnoscere in Christo carnis
em? Utique non aliam, quam Abraham; siqui-
men Abraham Christus: nec aliam, quam
siquidem ex radice Jesse flos Christus: nec
quam David, siquidem fructus ex lumbis Da-
ristus: nec aliam quam ex Maria, siquidem
æa utero, Christus. Et adhuc superius: nec
quam Adam, siquidem secundus Adam, Chri-
msequens ergo est, ut aut illos spiritalem
habuisse contendant, quo eadem conditio
tæ deducatur in Christo: aut concedant car-
risti spiritalem non fuisse, quæ non de spiri-
pe censetur.

CAPUT XXIII.

agnoscimus adimpleri prophetica vocem Si-

LECTIONES VARIANTES.

Christi nativitate *Rhen.*
educitur *Pam. Fran. Paris.*
ia alii.
sius abest a *Rhen. Seml.*
mini *Fran. Pam.*
i *Pam. Fran.*
rili *Rhen. Seml.*
eo *Par. Rhen.* non tamen et ideo peperit, quia

meonis, super adhuc recentem infantem Dominum pro-
nuntiatam (*Luc. II*): *Eccè hic positus est in ruinam et sus-*
citationem multorum in Israel, et in signum quod (6)
contradicet. Signum enim nativitatis Christi, secun-
dum Esaiam: *Propterea dabit vobis Dominus ipse si-*
gnum: ecce virgo concipiet in utero, et pariet filium.
Agnosimus ergo signum contradicibile, conceptum
et partum virginis Mariæ; de quo Academici isti, Pe-
perit, et non peperit; Virgo, et non virgo: quasi
non, etsi ita dicendum esset, a nobis magis dici con-
veniret. Peperit enim, quæ ex sua carne; et non pe-
perit, quæ non ex viri (7) semine. Et virgo, quan-
tum a viro; (a) non virgo, quantum a partu. Non ta-
men ut ideo, peperit, et (8) non peperit; et (9) ideo,
Virgo, quæ non virgo, quia non de visceribus suis
mater. Sed apud nos nihil dubium, nec retortum in
incipitem defensionem. Lux, lux; et tenebræ, tene-
bræ, et Est, est; et, Non, non. Quod amplius, hoc a
malo est (10). Peperit, quæ peperit. Et si virgo con-
cepit, in partu suo nupsit (11), ipsa patefacti corpo-
ris lege (b), in quo nihil interfuit, de vi masculi ad-
missi, an emissi, (c) idem (12) illud sexus resignave-
rit (15). Hæc denique vulva est propter quam et de
aliis scriptum est: *Omne masculinum adaperiens vul-*
vam, sanctum vocabitur Domino. Quis vere sanctus,
quam Dei (14) Filius? Quis proprie vulvam adaperuit,
quam qui clausam patefecit? Cæterum, omnibus nup-
tiæ patefaciunt. Itaque magis patefacta est, quia ma-
gis erat clausa. Utique magis non virgo dicenda
est, quam virgo, salu quodam mater ante, quam
nupta. Et quid ultra de hoc retractandum est, cum
hac ratione Apostolus, non ex virgine, sed ex muliere
editum Filium Dei pronuntiavit, agnovit adaper-
tæ vulvæ nuptialem passionem? Legimus quidem (d)
apud Ezechielem de vacca illa quæ peperit, et non
peperit. Sed videte, ne vos jam tunc (15) provideas
Spiritus Sanctus notarit hac voce, disceptaturos su-
per uterum Mariæ. Cæterum, non contra illam suam
simplicitatem, pronuntiasset dubitative, Esaiä di-
cente (*Is., VI*): *Concipiet, et pariet.*

CAPUT XXIV.

Quod enim Esaias jaculatur insuggillatione hæc

non ex carne sua peperit, et *Pithæ.*

- D (9) Non peperit et delet *Pithæ.*
(10) Est abest a *Rhen. Seml.*
(11) Non nupsit add. *Par. cod. Ursin.*
(12) Id est *Rhen. Pam.*
(15) Resignavit *Pam. Rhen.*
(14) Sancti alii.
(15) Nos jam tunc *Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

XXIII. — (1) Non virgo quantum a partu.
ic gravissimus est. Tertullianus quippe falso
n virginem fuisse, quantum a partu, ut hic
ise. Can. III Concilii Lateranensis sub Marti-
crevit Beatissimam Virginem incorruptibiliter
LE PR.
psa patefacti corporis lege. Legem mox recitat,
nsculinum adaperiens vulvam, etc. RIC.
dem illud sexus. Vulvam significat. Sic autem
in Ursini libro. RIC.

(d) Apud Ezechielem, etc. Cum in Ezechiele pro-
pheta nusquam mentio fiat illarum vocum: *Vacca pe-*
perit, et non peperit, merito dubitant interpretes que
sit hujus loci explicatio. Pamelius et alii putant id
esse quod habetur Jobi XXI: *Vacca peperit, et non est*
privata fatu suo. Etsi hæc non habeantur in propheta
Ezechiele, ea perire potuerunt, licet Tertulliani
temporibus adhuc exstarent. Vel potuit esse Ezechiele
Judæorum quidam tragædus, et non ille cujus habe-
mus vaticinium. LE PR.

reticorum ipsorum, et imprimis (*Is.*, V): *Vae qui faciunt dulce amarum, et tenebras lucem*; istos scilicet notat, qui nec vocabula ista in luce proprietatum suarum conservant; ut anima non alia sit, quam quæ vocatur, et caro non alia quam quæ videtur (1), et Deus non alius, quam qui prædicatur. Ideo etiam Marcionem prospiciens: *Ego sum, inquit (Is., XLV), Deus, et alius absque me non est*. Et cum in (2) alio (3) id ipsum eodem modo dicit: *Ante me Deus non fuit, nescio quas illas Valentinianorum Æonum genealogias pulsat. Et, Non ex sanguine, neque ex carnis et viri voluntate, sed ex Deo (Joan., 1) natus est*. Hebioni respondit. *Æque, Etiamsi angelus de caelo (4) aliter evangelizaverit vobis quam nos, anathema sit (Gal., I)*; ad energema Apelleiæ virginis Philumenis filium (5) dirigit. Certe, *qui negat Christum in carne venisse, hic antichristus est (I Joan., IV)*. Nudam et absolutam et simplici nomine naturæ suæ pronuntians carnem, omnes disceptatores ejus ferit. Sicut et definiens ipsum quoque Christum unum, multiformis (6) Christi argumentatores quatit, qui alium faciunt Christum, alium Jesum; alium elapsam de mediis turbis, alium detentum; alium in secessu montis, in ambitu nabis sub tribus arbitris clarum; alium cæteris passivum, ignobilem; alium magnanimum, alium vero trepidantem; novissime,

alium passum, alium resuscitatum; per quod suam quoque in alia carne resurrectionem adseverant. Sed bene, quod idem veniet de cælis, qui est passus; idem omnibus apparebit, qui est resuscitatus. Et videbunt et agnoscent, *qui eum confixerunt (Zach., XI; Joan., XIX)*: utique ipsam carnem, in quam sævierunt; sine qua, nec ipse esse poterit, nec agnosci. Ut et illi erubescant, qui affirmant carnem in cælis vacuum sensu, ut vaginam exempto Christo sedere: aut qui carnem et animam tantundem, aut tantummodo animam, carnem vero non jam.

CAPUT XXV.

Sed hactenus de materia præsentis satis. Jam enim arbitror instructam esse carnem in Christo, et ex virgine natæ, et humanæ probationem. Quod et solum discussum sufficere potuisset, (7) citra singularum ex diverso opinionum congressionem; quam et argumentationibus earum, et scripturis quibus utuntur, provocavimus ex abundantia, uti eo, quod probavimus, quid et unde fuerit Christi caro, quid non fuerit, adversus omnes præjudicaverimus (8). Ut autem clausulam (9) de præfatione communi faciat resurrectio carnis nostræ (10), alio libello defendenda, hic habebit præstructionem (a); manifesto jam, quale fuerit quod in Christo resurrexit (11).

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Alia sit qua videtur *Pam.*
 (2) In *abest a Rhen. Sent.*
 (3) Cum alias *Fran. Pam.*
 (4) *Corlis Rhen. Sent.*
 (5) *Filium Pam. Rhen.*
 (6) *Multiformes Fran.*

- (7) *Sed inser. Rhen. Sent.*
 (8) *Prædicaverimus Par. prædicaverimus Rig. Leop. Ven.*
 (9) *Clausula Rhen. Sent.*
 (10) *Nostræ abest a Rhen. Sent.*
 (11) *Resurrexerit Rhen. Sent.*

COMMENTARIUS.

CAP. XXV. — (a) *Ut autem clausulam de præfatione communi faciat resurrectio carnis nostræ. Hæc clausula respondet verbis illis quæ in hujusce præfatione operis leguntur: Qui fidem resurrectionis stu-*

dent inquietare, merito Christi quoque carnem quæstionibus distrahunt. Rig.

(a) *Manifesto jam. Subauditur, existente, ut græce δὲ λῶν ὄντος. RHEIN.*

QUINTI SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE RESURRECTIONE CARNIS.

ARGUMENTUM. — *De resurrectione carnis scripturus Ductor, imprimis tradit eam etiam sæculo, et præsertim Platonis ac Pythagoricis non ignotam fuisse. Cap. I.*

Hæreticos vero, etsi cum Sadducæis non agnoscant, revinci tamen tum libro præmisso DE CARNE CHRISTI, tum DE DEO CARNIS AUCTORE, ET CHRISTO CARNIS REDEMPTORE, libris ADVERSUS MARCIONEM scriptis; quod animæ resurrectionem non negent, præter solum Lucanum; contra quem animæ immortalitatem libro DE ANIMA tetatus sit. Cap. II.

Proinde hæreticos non debere vulgi in ea deneganda ignorantiam sequi. Cap. III.

Neque enim obstare carnem quam prætendunt ignobilitatem. Cap. IV.

Primum, quod a Deo facta sit. Cap. V.

Item, quod Dei manu extracta. Cap. VI.

Quod jam limus in carnem reformatus et immutatus sit. Cap. VII.

Quod apud christianos caro abluatur, unguatur, signetur, manus impositione adumbretur, corpore et sanguine Christi vescatur denique post conficiationes animæ, jejunia, virginitatem, viduitatem, pro nominis Christi fide moriatur. Cap. VIII.

Quod Christus carnem, etsi infirmam et peccatricem, dilexerit. Cap. IX.